

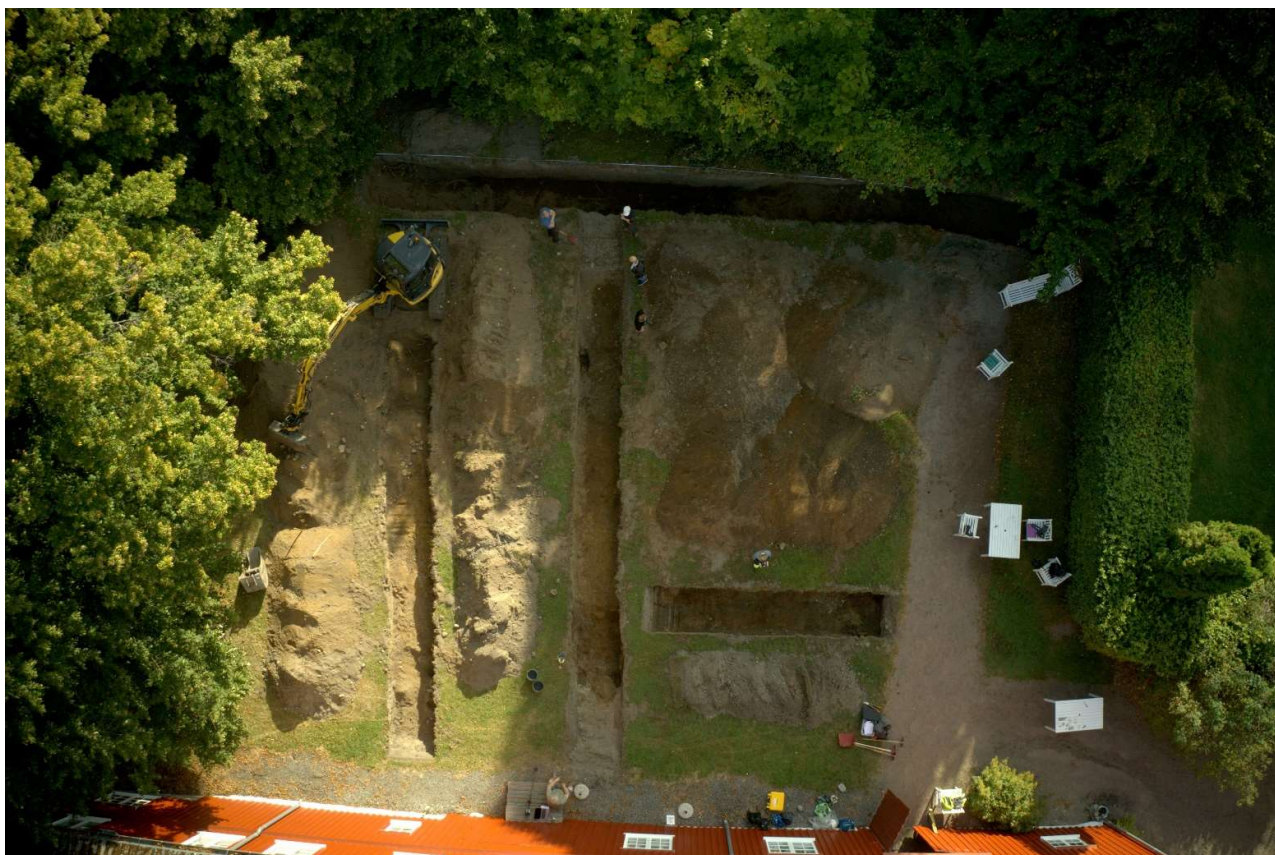
Arkeologisk utgravning i Herregårdshagen 2021 Rapport

Vestfold og Telemark
FYLKESKOMMUNE

Herregårdshagen i Larvik

Saksnummer:	20/30198	Prosjektnummer:	
Kommune:	Larvik	Gnr./Bnr.:	3020/773
Rapportdato:	07.02.2022	Rapportansvarlig:	Annegreth Dietze-Schirdewahn, Bjørn Anders Fredriksen, Trude Aga Brun, Julie Øhre Askjem

Tiltakshaver:	Larvik kommune
Adresse:	Feyers gate 7, 3256 Larvik
Fakturaadresse:	Postboks 2020, 3255 Larvik

Undersøkelse utført dato:	06.-10.09.2021	Ved:	Annegreth Dietze-Schirdewahn, NMBU Bjørn Anders Fredriksen, NMBU Julie Øhre Askjem, VTFK Trude Aga Brun, VTFK Henriette M. Nyborg Storbækken, NTNU/VTFK
Rapport utført dato:	Innenfor perioden 10.09.2021-07.02.2022	Ved:	Annegreth Dietze-Schirdewahn, NMBU Bjørn Anders Fredriksen, NMBU Julie Øhre Askjem, VTFK Trude Aga Brun, VTFK

Undersøkelsestype(r):	Overflateregistrering		
	Prøvestikking		
	Maskinell sjakting		
	Georadarundersøkelse (GPR)	X	
	Maskinell utsjekk av data fra GPR	X	
	Metallsøk	X	
	Utgravning	X	

Faglige konklusjoner:	Det ble funnet spor etter barokkhageanlegget innenfor det undersøkte området
------------------------------	--

Forsidebilde: Dronefoto av området som ble undersøkt i hagen øst for Herregårdens østre fløy. Foto mot øst. Sjakt 1 øverst i bildet. Fotograf og dronefører: Henriette Marielle Nyborg Storbækken, VTFK/NTNU.

Innhold

1. Bakgrunn og sammendrag	3
1.1. Bakgrunn	3
1.2. Sammendrag	3
2. Tidsrom og bemanning	5
3. Herregården og omegn	6
3.1. Undersøkelsesområdet.....	9
3.2. Tidligere undersøkelser i Herregårdshagen.....	10
3.2.1. Undersøkelsen til Roar Tollnes i 1993	10
3.2.2. Forundersøkelser med georadar (Fase 1)	13
4. Undersøkelsen	15
4.1. Gjennomføring	15
4.1.1. Utlegging av sjakter/ profiler.....	15
4.1.2. Metallsøk	18
4.1.3. Innmåling og dokumentasjon – lagbeskrivelser, profiltegninger og profilfoto	19
5. Resultater og tolkninger	28
5.1. Spor etter barokkhagen	28
5.1.1. Gangvei langs fasaden (hagens vestside).....	30
5.1.2. Avlangt dyrkingsfelt - spor etter omramming av de nederste 12 kvarterene?	32
5.1.3. Den nordvestre rektangulære dammen.....	34
5.1.4. Grusganger langs dam - spor av hagens struktur.....	38
5.1.5. Kvarter i syd.....	40
6. Videre undersøkelser	42
7. Vedlegg	44
7.1. Figurliste.....	44

1. Bakgrunn og sammendrag

1.1. Bakgrunn

På oppdrag fra Larvik kommune har Vestfold og Telemark fylkeskommune i samarbeid med NMBU, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet og Vestfoldmuseene IKS v/Larvik museum gjennomført en arkeologisk utgravning innenfor hageområdet til Herregården i Larvik. Utgravningen foregikk i perioden 06.09.2021-11.09.2021 med finansiell støtte fra Riksantikvaren.

Herregården ble oppført som residens for grevskapet Larvik i 1674 og hagen var sannsynligvis ferdig anlagt i 1680. Hagen, som lå øst for Herregården er godt dokumentert i skriftlige kilder, kart, prospekter og foto, er vurdert å være Norges første og største barokke hageanlegg. Herregården med tilhørende anlegg er rangert som et av fylkets mest verdifulle kulturmiljøer i fylkeskommunens plan for bærekraftig arealpolitikk (RPBA). For Vestfold og Telemark fylkeskommune (VTFK) er det viktig å se de ulike kulturminnene innenfor miljøet som en helhet, også de arkeologiske kulturminnene, som i denne sammenhengen utgjør hageanlegget.

Larvik kommune, sammen med fylkeskommunen og Riksantikvaren, ser behov for å få fram kunnskap om hva som kan være bevart av hageanlegget, dette som grunnlag for verdisetting, forvaltning og eventuelt senere utvikling av området.

Vestfoldmuseene IKS, avd. Larvik Museum har ansvar for drift og utvikling av Herregården sammen med Larvik kommune. For en helhetlig forvaltning av kulturmiljøet rundt Herregården er kunnskap om hva som ligger bevart i grunnen en forutsetning for videre planer for bevaring og utvikling av området. Larvik museum har ved flere anledninger tatt til orde for en gjenreising av hagen dersom dette er mulig. Larvik kommune er i gang med rullering av kommunedelplan for Larvik by, der et hovedtema er utvikling av sentrumssonen. Reetablering av den historiske herregårdsparken/barokkhagen, som tidligere lå der skolene nå ligger, skal også vurderes.

1.2. Sammendrag

Undersøkelsen har gitt ny kunnskap om herregårdshagen. Hagearkeologiske spor etter 1600-tallsanlegget er funnet i god behold bevart under torven. Dette var ikke en selvfølge grunnet mye aktiviteter i området fra slutten av 1800-tallet og frem til i dag. Funnene gir herregårdshagen status også som et hagearkeologisk kulturminne. Anlegget har en sentral kildeverdi i norsk hagekunsthistorie.

Det ble påvist spor etter barokkhagen i form av bed/dyrkningsfelt, grusganger, plantegroper, dam og kvarter. Figur 1 på neste side viser et oversiktskart over det undersøkte området, med innmålte sjakter (1-4) og strukturer fordelt etter type. Det er også satt på navn på profilene (C1-C8). Utgravningen i 2021 bekrefter de historiske kartene fra 1600-tallet, og gir samtidig et mer nyansert bilde av hagens proporsjoner, anleggsteknikk og materialbruk.

Funnene har konsekvenser for videre forvaltning av området der barokkhagen lå. Sporene i grunnen har stor verdi, og det må ikke foretas graving i området uten at det er arkeologer (VTFK) og hagehistorisk ekspertise (NMBU) er involvert. Graving i området kan medføre tap av 1600-tallsstrukturer i bakken.

2. Tidsrom og bemanning

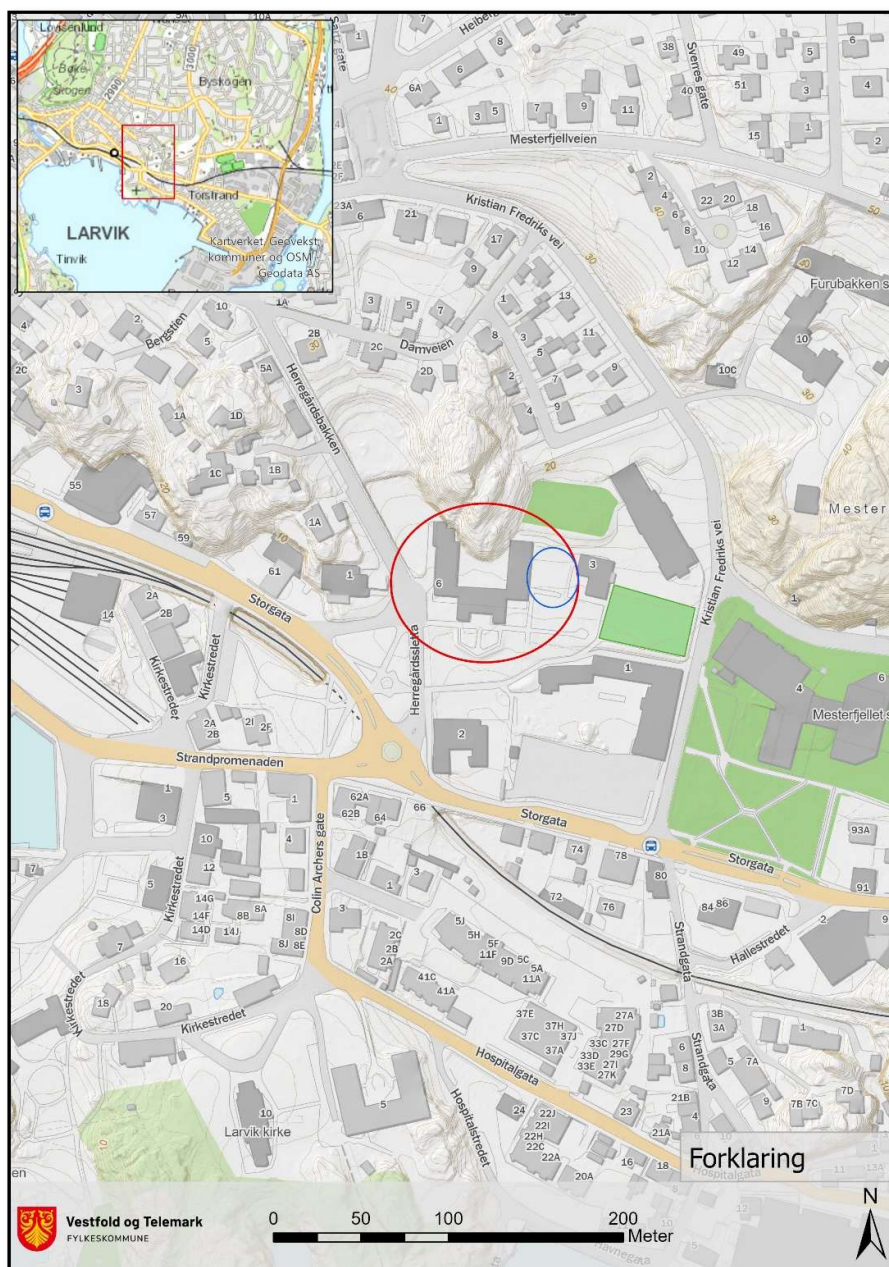
Undersøkelsen i felt ble gjort i løpet av en uke, 6.-10. september 2021. Den ble utført av hagekunsthistorikerne professor, dr. scient. Annegreth Dietze-Schirdewahn og PhD Bjørn Anders Fredriksen ved NMBU, arkeologene Trude Aga Brun og Julie Karina Øhre Askjem fra VTFK, og arkeologistudent Henriette Marielle Nyborg Storbækken fra NTNU, som på dette tidspunktet hospiterte hos VTFK. Rapportarbeid ble foretatt innenfor perioden september 2021 – januar 2022.

Gravearbeidet ble utført nøyaktig og effektivt av Runar Sandberg fra firma Olav Kristian Oppedal. Det ble benyttet en 8-tonns Hitachi Zaxis gravemaskin med rotortilt og 120 cm pusseskuffe.

Arne Schau utførte metallsøk i planområdet på frivillig basis i løpet av feltperioden.

3. Herregården og omegn

Herregården i Larvik ligger i Herregårdsbakken 6 på Torstrand i Larvik sentrum, vest for Mesterfjellet og på nordsiden av Storgata. Den er markert med en rød sirkel i kartet i figur 2. Undersøkelingsområdet omtalt i denne rapporten ligger inne i hageområdet til Herregården, i hagen rett øst for den østre fløyen av Herregården, og er markert med blå sirkel i figur 2 under.

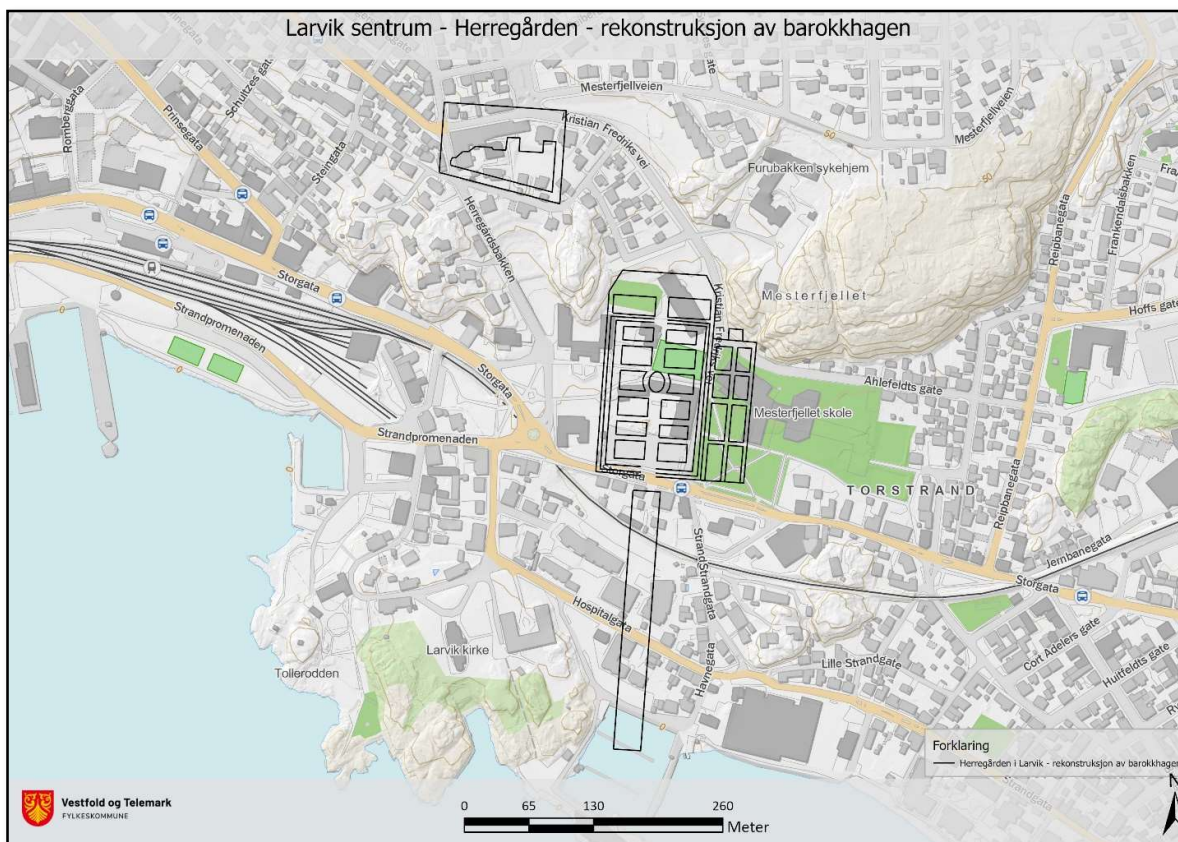
Figur 2. Larvik sentrum og Herregårdens plassering (rød sirkel). Undersøkelsen ble foretatt innenfor den blå sirkelen.

Herregården og barokkhageanlegget er avbildet på flere historiske kart, blant annet et fra 1668.

Figur 3. Historisk kart over Herregården, utsnitt av bykart fra 1668 tegnet av Wilster.

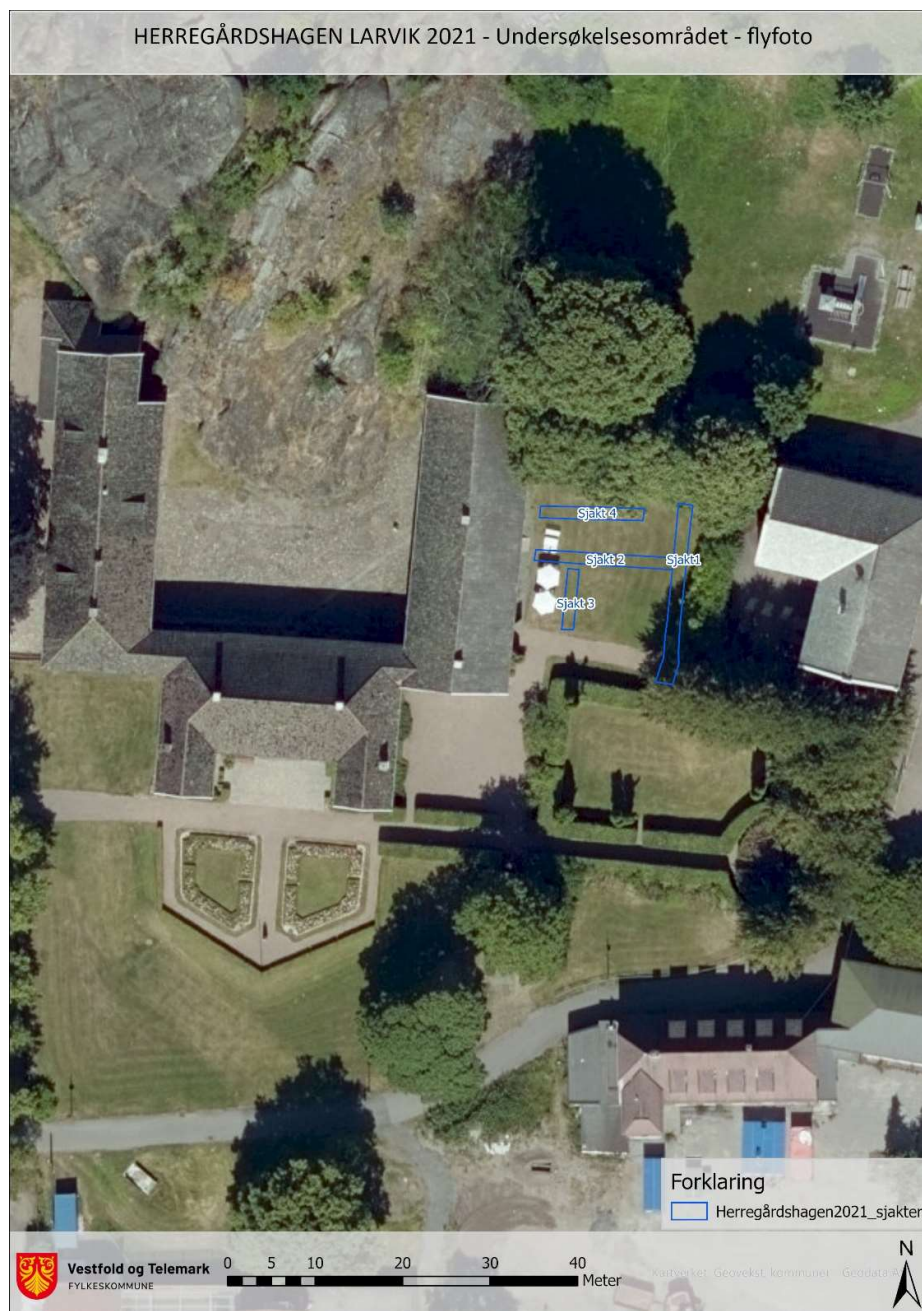
I figur 4 er en rekonstruksjon av barokkhageanlegget lagt over dagens kart. Karttolkningen er laget med utgangspunkt i en tegning av anlegget fra 1685 (se figur 25).

Figur 4. Rekonstruksjon av hageanlegget lagt over dagens situasjon i Larvik sentrum.

3.1. Undersøkelsesområdet

Undersøkelsesområdet er drøye 400 m², og ligger innenfor dagens hageanlegg ved Herregården. Hele undersøkelsesområdet var bevest med gress, med hekker av løvtrær i østkanten, store lindetrær i nordkanten og en bøkehekk i sør. I vestre kant ligger østre fløy av herregårdsbygningen. Området ligger 13 meter over havet og terrenget skråner mot sør. Mellom plenen og hekken/bygningen i sør og vest ligger det grusede gangstier. I bakkant, nord for herregården ligger en fremtredende fjellknaus.

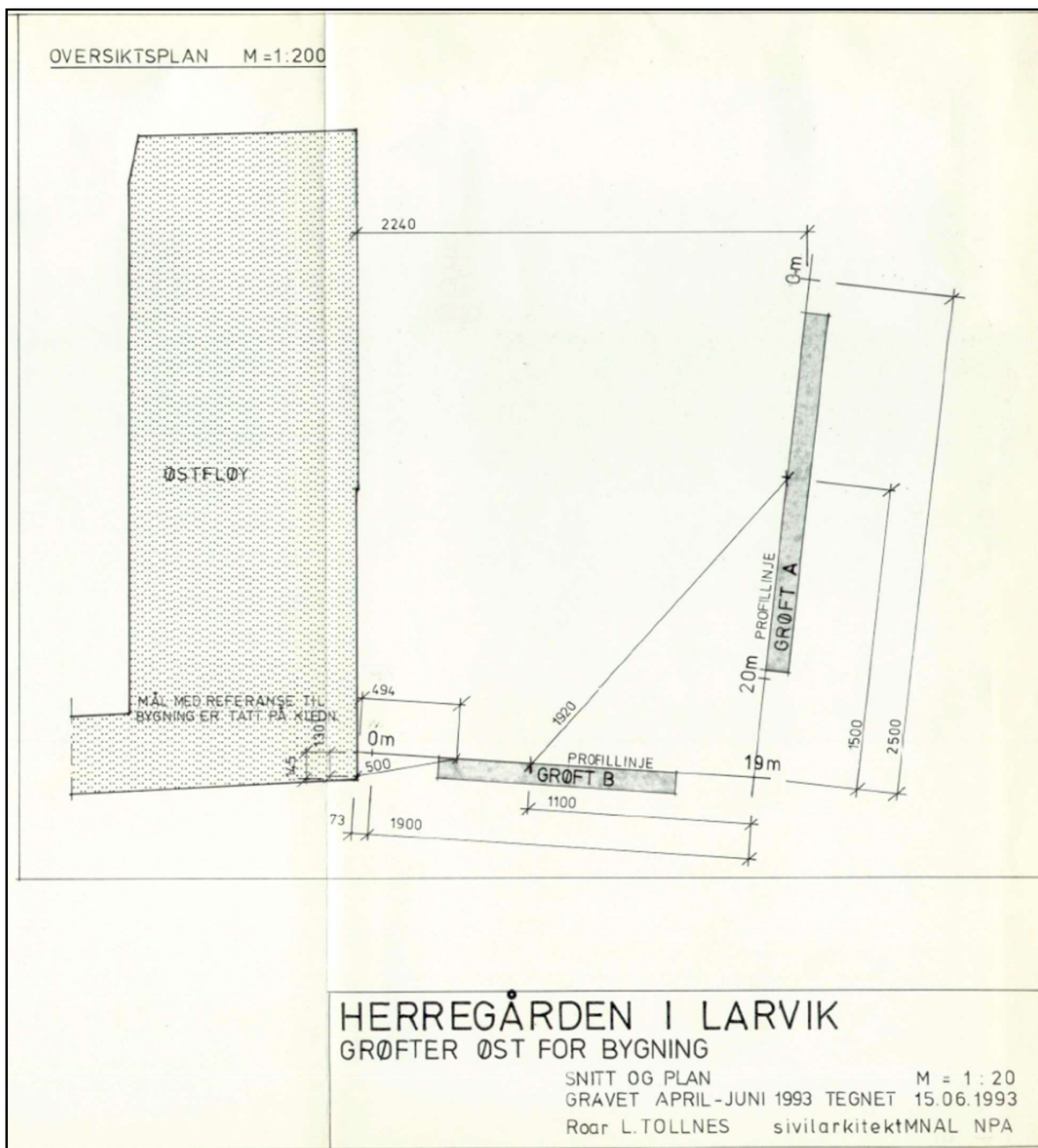

Figur 5. Oversiktsfoto over landskapet rundt undersøkelsesområdet. Sjaktene som ble gravd er markert med blått.

3.2. Tidligere undersøkelser i Herregårdshagen

3.2.1. Undersøkelsen til Roar Tollnes i 1993

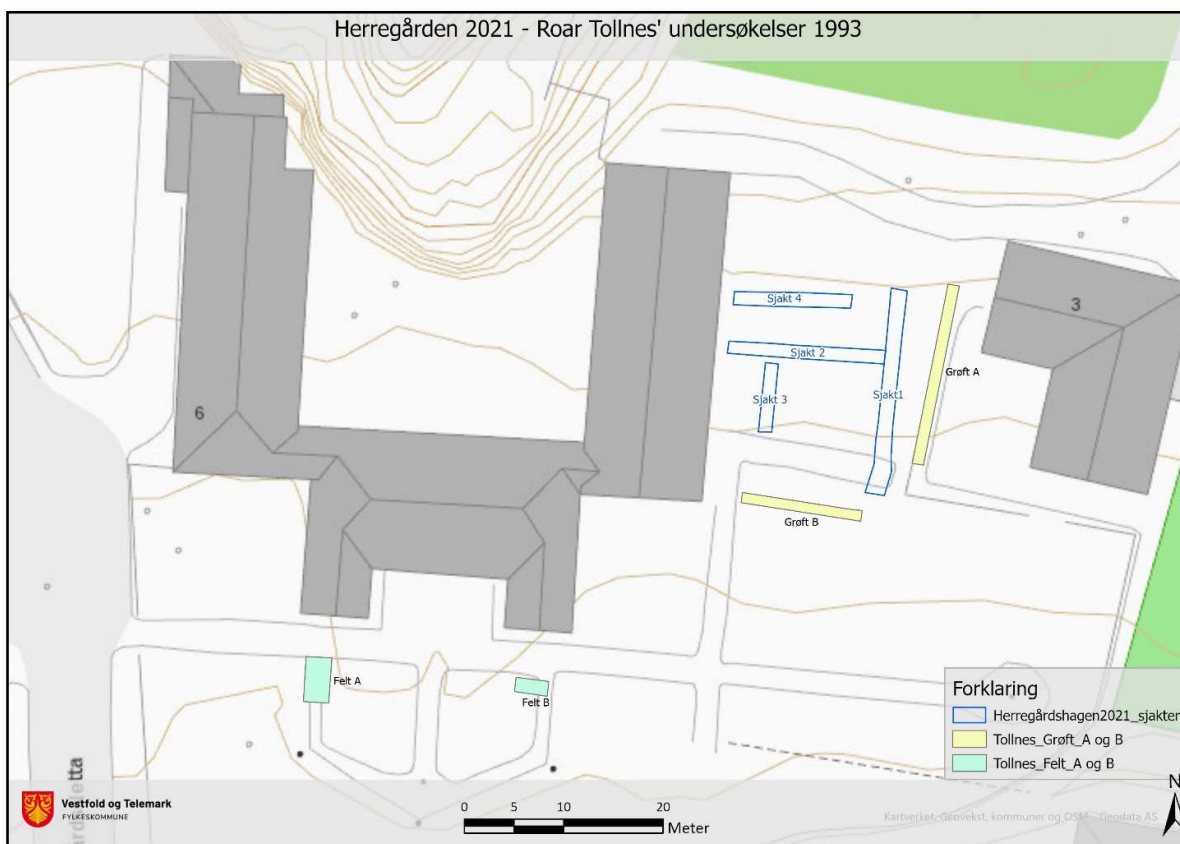
I 1993 foretok Roar Tollnes en undersøkelse i hagen øst for Herregårdens østfløy, tilgrensende området som ble undersøkt i 2021. Undersøkelsen ble godt dokumentert, og ligger i Larvik museums arkiv (Tollnes 1993). Plantegningen over sjaktenes plassering (Grøft A og Grøft B) vises i figur 6 under.

Figur 6. Kart som viser sjaktene til Tollnes øst for østfløyen, utsnitt av originaltegningen (Tollnes 1993).

Tollnes åpnet også 2 små felt, felt A og felt B, i hagen sør for hovedfløyen, utenfor karnappene.

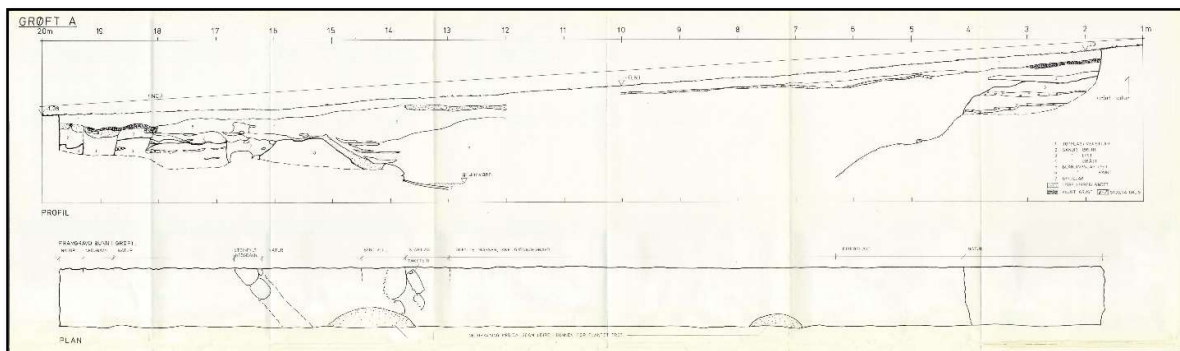
I figur 7 under, vises plasseringen av alle Tollnes' grøfter/felt og til sammenlikning også plasseringen av sjaktene som ble åpnet i vår undersøkelse i 2021. Tollnes antyder at hagen har ligget ca 30-50 cm under dagens bakkenivå.

Figur 7. Kart som viser Roar Tollnes' sjakter fra 1993, plassert i forhold til sjaktene fra undersøkelsen i 2021.

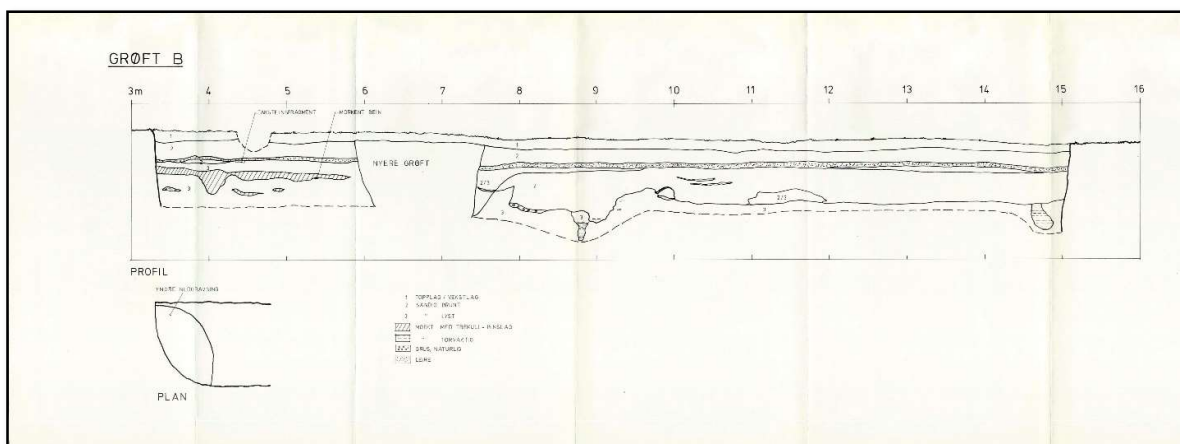
I Grøft A mener Tollnes å ha påvist nordre og søndre langside til en av "karpedammene", som en leirholdig nedgravning. Dammens dybde fra dagens terreng ble anslått å være mellom 165 og 180 cm og har vært gjenfylt med en brunlig, sandholdig masse. I søndre del av feltet ble det påvist to store klart avgrensede nedskjæringer tolket som nedgravninger for beplantning etter at dammen var gjenfylt.

I figur 8 på neste side vises Tollnes' profil- og plantegninger fra Grøft A.

Figur 8. Tollnes' tegninger fra Grøft A: Profiltegning øverst og plantegning i bunnen av grøften nederst. Utsnitt av originaltegning (Tollnes 1993).

I Grøft B ble det påvist flere strukturer og lag. Noen av disse ses i sammenheng med funnene i felt A. Øvrige funn lot seg ikke tolke, men ble antatt å tilhøre det barokke hageanlegget.

Figur 9. Tollnes' tegning fra Grøft B. Utsnitt av originaltegning (Tollnes 1993).

3.2.2. Forundersøkelser med georadar (Fase 1)

Det er gjennomført to undersøkelser med georadar. Den første undersøkelsen ble foretatt i 2010, som et ledd i samarbeid med LBI (Ludwig Boltzman Institut) i Wien og Vestfold fylkeskommune. Den andre undersøkelsen ble gjennomført av Vestfold og Telemark fylkeskommune i 2020, da som fase 1 i Hagearkeologiprojektet på oppdrag fra Larvik kommune. Her foreligger det en egen rapport. Ansvarlig for GPR-undersøkelsene i 2020 var Petra Schneidhofer og Christer Tønning i VTFK.

Georadar (GPR) er en geofysisk undersøkelsesmetode som måler anomalier (avvik) i tettheten i massene under overflaten, fordelt på dybdeskiver. Feltarbeidet foregår ved at en georadar kjøres systematisk over planområdet. Ved etterarbeidet settes målingene sammen og avleses som "kart" over undergrunnen, gjerne i form av animasjoner som viser endringene nedover i jordlagene. Endringene (eller avvikene) kalles for anomalier, og er basert på strukturenes tetthet i forhold til jorda rundt. En absorberende struktur har mindre tette masser enn undergrunnen rundt, mens en reflekterende struktur er tettere (hardere) og kan være for eksempel stein eller veldig kompakt leire. Anomaliene tegnes ut i kartfiler.

Områdene som ble undersøkt var tilgjengelige åpne arealer mellom bygningene i området rundt Herregården, bestående av asfalt, grus og gressbevokste flater. Det ble påvist et større antall anomalier, av både moderne og eldre art.

Anomaliene vises i kartet i figur 10 på neste side, der anomalier som er tolket som av mulig arkeologisk interesse er markert med rødt og oransje. Røde markeringer viser absorberende strukturer, mens gule viser reflekterende strukturer.

Figur 10. All geofysikk i området rundt Herregården.

4. Undersøkelsen

4.1. Gjennomføring

Undersøkelsen i felt ble gjort i løpet av en uke i juni, nærmere bestemt 6.-10. juni 2021, og været var gjennomgående godt. Det var svært tørt i bakken.

Undersøkelsen ble gjennomført ved å bruke gravemaskin for å åpne sjaktene, videre opptegning av profilvegger og dokumentering av disse ved tegning og foto. Tolkning av jordlag og strukturer ble gjort underveis i feltperioden, og samkjørt i etterarbeidsfasen. NMBU har stått for det hagearkeologifaglige, mens VTFK har hatt ansvar for innmålinger og dokumentasjon.

Utgravningsmannskapet fikk en del besøk underveis, fra både ansatte ved museet, journalist fra lokalavisen og andre interesserte.

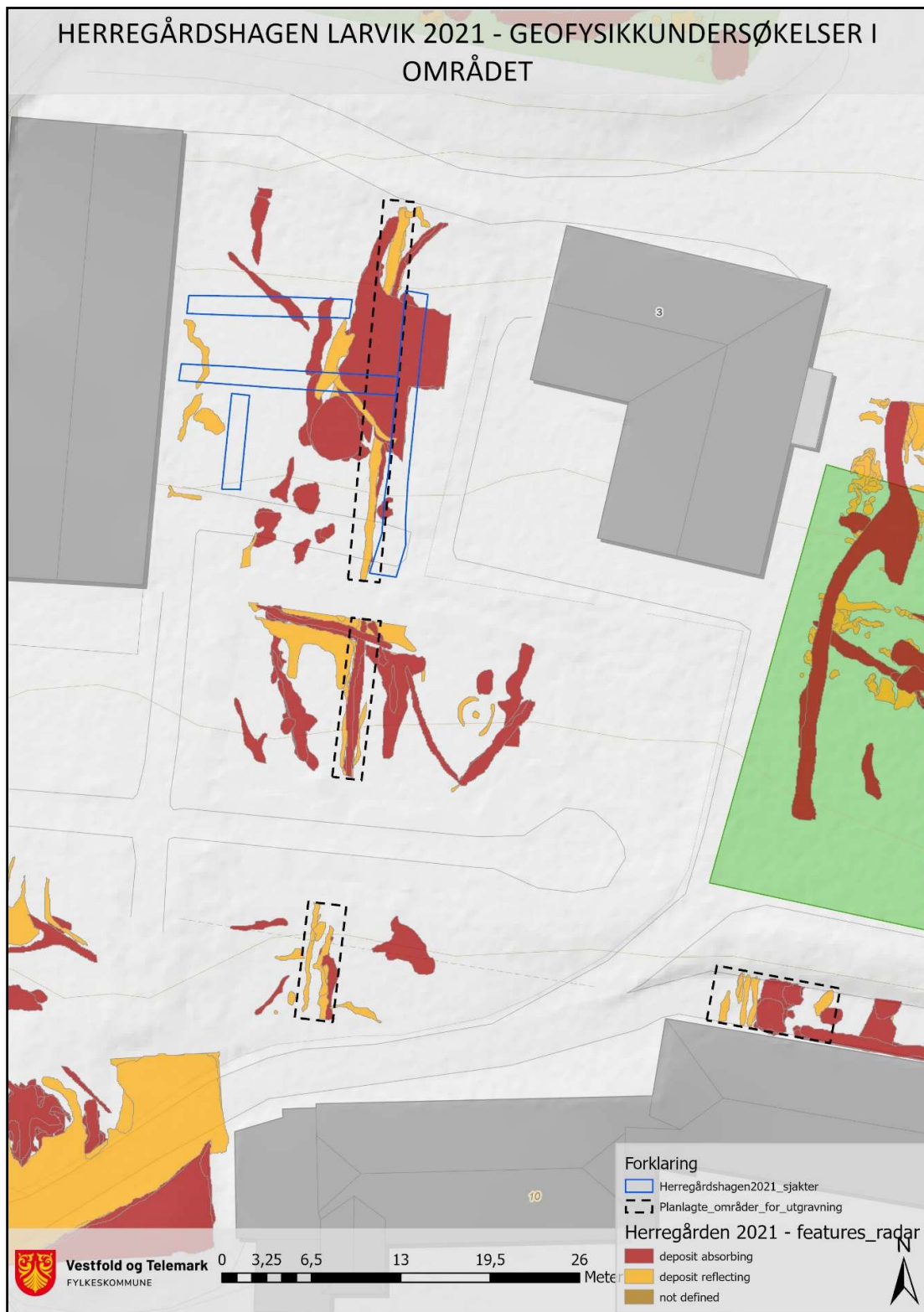
4.1.1. Utlegging av sjakter/ profiler

Med bakgrunn i resultatet av georadarundersøkelsen fra fase 1 (beskrevet over i 3.2.2.), ble det før utgravningens oppstart plukket ut 4 områder som kunne være aktuelle for undersøkelse. Disse er markert med svart stiplet linje i figur 11 på neste side. Det ble planlagt at første sjakt burde legges langsmed en nord-sørgående lang anomali, parallelt med og noen meter fra østre ytterkant av området. Man antok at den lange anomalien kunne være en gangvei fra hageanlegget. Det viste seg imidlertid ved kabelpeilingen rett før oppstart at denne anomalien måtte være en moderne kabelgrøft, og sjakten (sjakt 1) ble dermed forskjøvet noen meter mot øst for å unngå kabelen.

De andre sjaktene ble lagt etter en vurdering underveis av hvor det fantes anomalier, kombinert med hvor det samlede bildet av gamle kart, tidligere undersøkelser og kabelgrøfter tilsa at det ville være mulig å gjøre relevante funn.

I alt ble det gravd 4 sjakter med gravemaskin. Det ble påvist spor etter hageanlegget i alle sjaktene. Dette beskrives nærmere i kapittel 5.1. Hovedmålet med å grave sjaktene var å få frem gode profiler gjennom lagene i de ulike strukturene i undersøkelsesområdet, for å bekrefte at det fantes spor etter barokkhagen i undergrunnen og få mer informasjon om oppbyggingen av hageanlegget.

Sjaktenes plassering vises i oversiktskartet i figur 11 på neste side, og er markert med blått omriss.

Figur 11. Oversiktskart over anomalier fra geofysikken, samt planlagte og åpnete sjakter ved Herregården.

Figur 12. Oversiktskart som viser de 4 åpne sjaktene (blå), og navnene på profilene i dem (grønne).

Sjaktene var i hovedsak 1,2 m brede, 7-20 m lange og topplaget som ble fjernet var 5-10 cm tykt. Den naturlige undergrunnen i området bestod av gulbrun morenesand og -grus. Under dette var det et lag med svært kompakt marin sand, grus og rullestein av ulik størrelse. I sjakt 1 gikk man stedvis ned til ca 1,7 meters dybde, ellers lå sjaktedybden jevnt over på ca 60 cm. Sjaktveggene ble finrenset manuelt. Et utvalg av profilveggene ble tegnet: C1, C3, C5 og C7.

Se figur 12 på forrige side for plassering og nummerering av sjakter og profiler.

Figur 13. Oversiktsbilde over sjakt 1, sett mot nord. Trude og Annegreth diskuterer strukturene i profilen, der blant annet den søndre nedskjæringen til den nordvestre dammen kommer tydelig frem (mørkt felt til høyre for Annegreth).

4.1.2. Metallsøk

Metallsøkspecialist Arne Schau holder til i Larvik, og var innom prosjektet flere dager på frivillig basis. Han gikk systematisk over alle jordhaugene, de uberørte flatene innimellom sjakter og jordhauger, og også nede i sjaktene da de var åpnet. Det ble funnet mange gjenstander som stammer fra bruk av området gjennom mange år, men det var ingen som kunne fastslås å ha tilhørt barokkhagen.

I nedgravning 2 i sjakt 3, ble det funnet en mynt fra 1812.

4.1.3. Innmåling og dokumentasjon – lagbeskrivelser, profiltegninger og profilfoto

Innmåling av sjakter, profiler og strukturer ble gjort med Trimble R2-antenne og ArcGis FieldMaps programvare fra Esri. Alle profiler, strukturer og sjakter ble beskrevet og fotografert. Et utvalg av profilveggene ble dokumentert ved tegning og foto. Det ble også benyttet drone til å ta oversiktsfoto fra utgravningen. Dronen tilhører Vestfold og Telemark fylkeskommune, og ble fløyet av masterstudent Henriette Storbækken. De lange profilfotoene i rapporten består av flere feltfotos som ble sammensatt i Adobe Photoshop av Storbækken.

I oversikten under ligger en lagbeskrivelse som viser hvilke lag som er synlig på de forskjellige profiltegningene. Lagnummer markert med « - » i listene er ikke representert på tegningen.

Profil C1

1. Torv
2. Grusblandet hard leire – skolegården
3. Grusblandet lysebrun sand – gjenfylling av dam (inkl porselen, glass mm)
4. Grå siltblandet, kompakt sand (barokkhagen)
5. Grå, grov sand – løsere enn lag 4
6. Gråblå kompakt leire
7. Brunt organisk lag, holder godt på fuktigheten, sandblandet. Tilsvare vannspeilets nivå?
8. Gul sandlinse – ikke viktig
9. Gul sand og grus
10. Gråbrun sandjord (jordforbedring)
11. Brun sandjord, mye organisk
12. Gul grov undergrunnsand
13. –
14. –
15. –
16. –

Profil C3

1. Torv
2. Skolegården; leirelag med grus oppå
3. Lysbrun sand - utfyllingslag til skolegården
4. –
5. –
6. –
7. –
8. –
9. –
10. –
11. Brun sandjord, mye organisk
12. Gul undergrunnsand
13. –
14. –
15. –
16. –

Profil C5

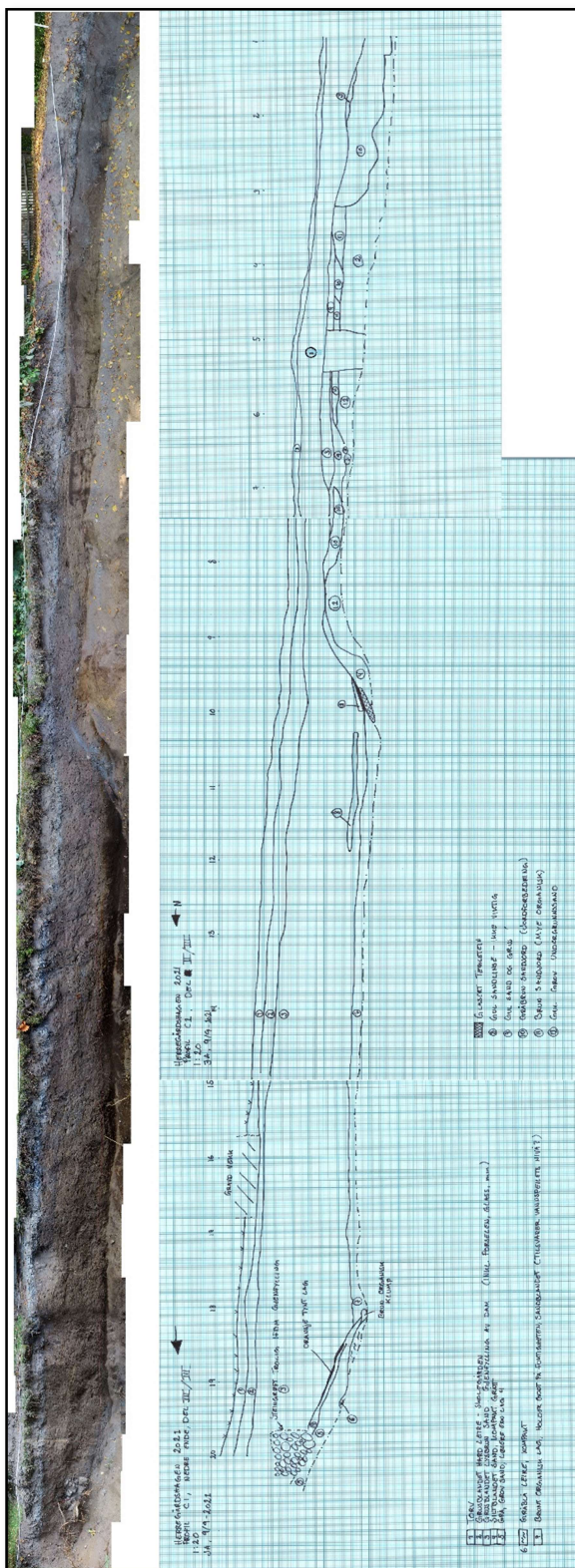
1. Torv
2. Skolegården; leirelag med grus oppå
3. Lysbrun sand - utfyllingslag til skolegården
4. –
5. –
6. –
7. –
8. –
9. –
10. –
11. Brun sandjord, mye organisk
12. Gul undergrunnssand
13. Leire med biter av glasert takstein og kull
14. Lik lag 3, men mer kull
15. Leirelinser
16. Brun mollholdig sand

Profil C7

1. Torv
2. Skolegården; leirelag med grus oppå
3. Lysbrun sand - utfyllingslag til skolegården
4. Grå siltblandet sand – barokkhagen
5. Grå grov sand
6. Blåleire
7. –
8. –
9. Gul sand og grus
10. Gråbrun sandjord
11. Brun sandjord, mye organisk
12. Gul undergrunnssand
13. Leire med biter av glasert takstein og kull
14. –
15. –
16. Brun mollholdig sand

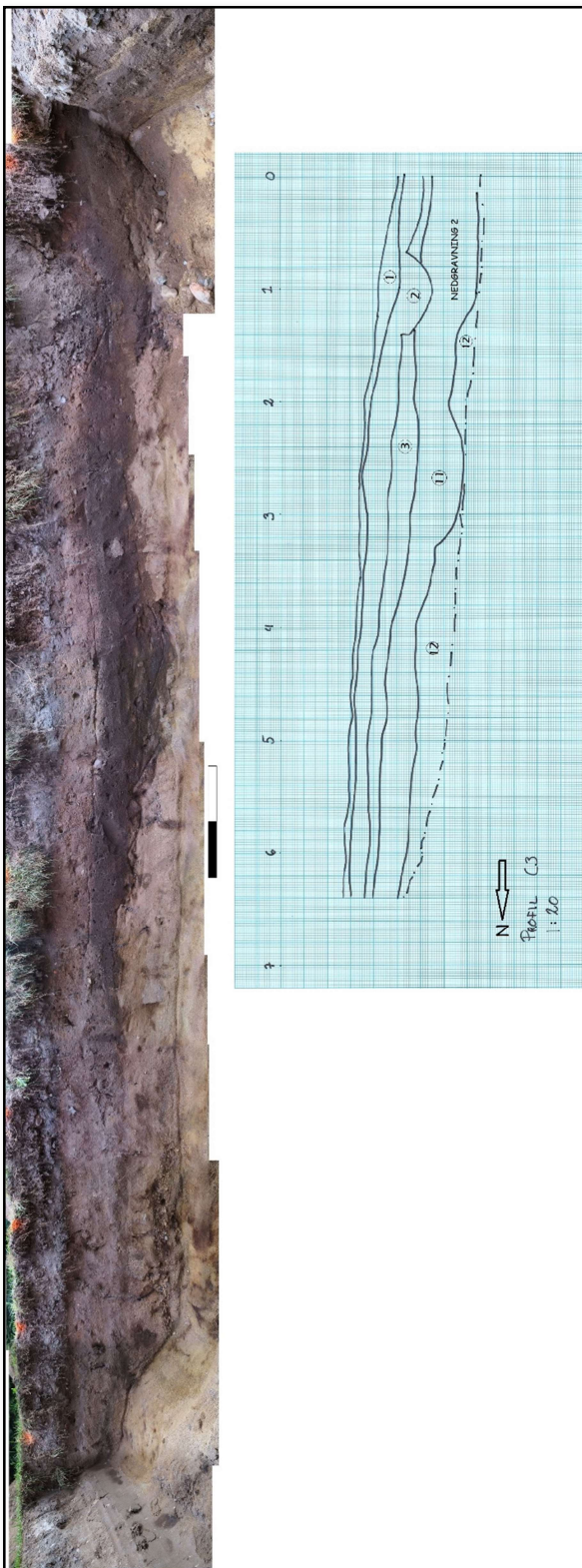
På de neste sidene ligger sammensatte profilfotos og profiltegninger. Flere av profilene er lange. Av plasshensyn er de plassert stående/på langs, slik at profilenes utstrekning synes best mulig.

4.1.3.1. Profil C1 fra sjakt 1

Figur 14. Profil C1 i sjakt 1 - foto og tegning, sett mot øst. Tegning Trude Aga Brun og Julie Karina Øhre Askjem, VTFK.

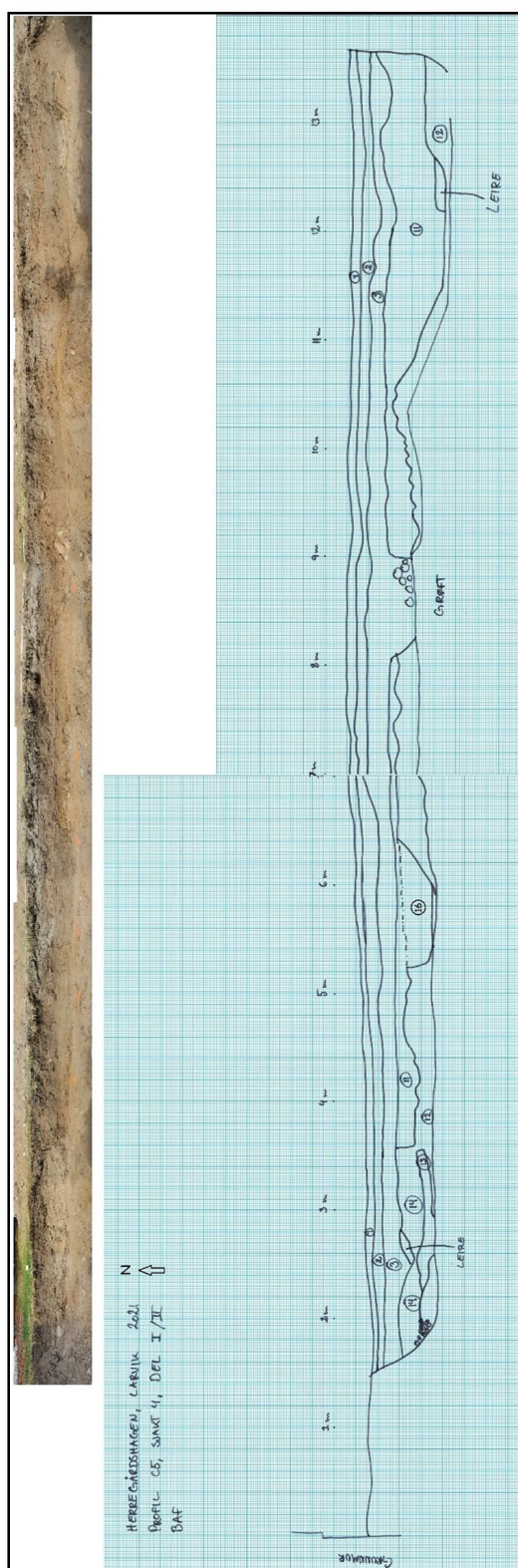
4.1.3.2. Profil C3 i sjakt 3

Figur 15. Profil C3 - foto og tegning, sett mot øst. Nordre ende ble ikke tegnet. Tegning: Trude Aga Brun, VTFK.

Nedgravning 2 lå i høyre hjørnet på profilen. Her lå mynten fra 1812 i lag 11.

4.1.3.3. C5 i sjakt 4

Figur 16. Profil C5 - foto og tegning, sett mot nord.
 Tegning: Bjørn Anders Fredriksen, NMBU.

4.1.3.4. C7 i sjakt 2

Figur 17. Profil C7 - foto og tegning, sett mot nord. Tegning: Bjørn Anders Fredriksen, NMBU.

4.1.3.5. Profil C2 i sjakt 1, profil C4 i sjakt 3, profil C6 i sjakt 2 og profil C8 i sjakt 4.

Figur 18. Profilmfoto av C2, C4, C6 og C8. Lysforholdene på bildene er varierende. Ingen av disse ble tegnet.

Figur 19. Profilveggen i nordre ende av sjakt 1, har ikke fått eget profilnavn. Her ser man at lagene 1, 2, 3 og 4 fortsetter nordover over den naturlige undergrunnen (lag 12). Lag 4 er toppen av barokkhagen. Til høyre for den røde streken i bildet starter profil C1. Foto sett mot nord, VTFK.

Figur 20. Oversiktsbilde fra sjakt 4, sett mot vest. Bjørn Anders tegner profil C5. Østfløyen på Herregården i bakgrunnen. Foto: Julie Askjem, VTFK.

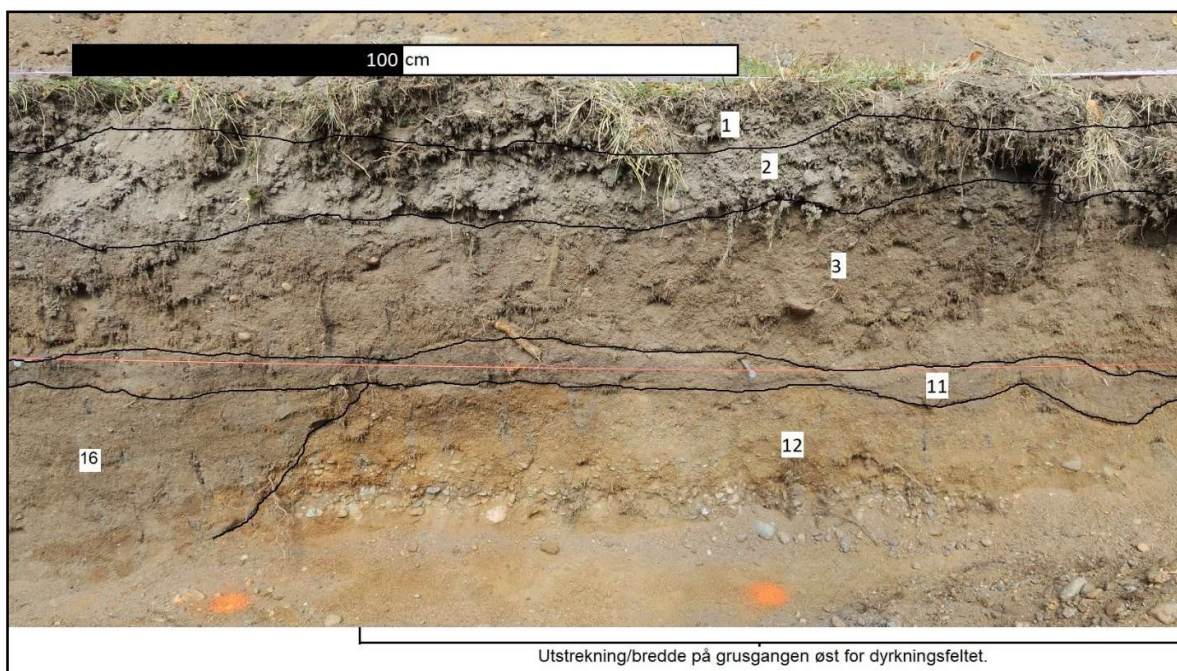
5. Resultater og tolkninger

5.1. Spor etter barokkhagen

I denne undersøkelsen er det gravd prøvesjakter i den delen av herregårdshagen som ligger rett utenfor hovedbygningens østfløy. Dette området er i hovedsak plenområder med forholdsvis jevn og slak helning mot syd. I nord er et brattere parti som overgang til en flat gresslette. Skråningen opp til dette platået er interessant å undersøke videre, men ble ikke gjort i denne omgang, av hensyn til store trær. I hvert fall ett av trærne antas å stamme fra 1600-tallshagen.

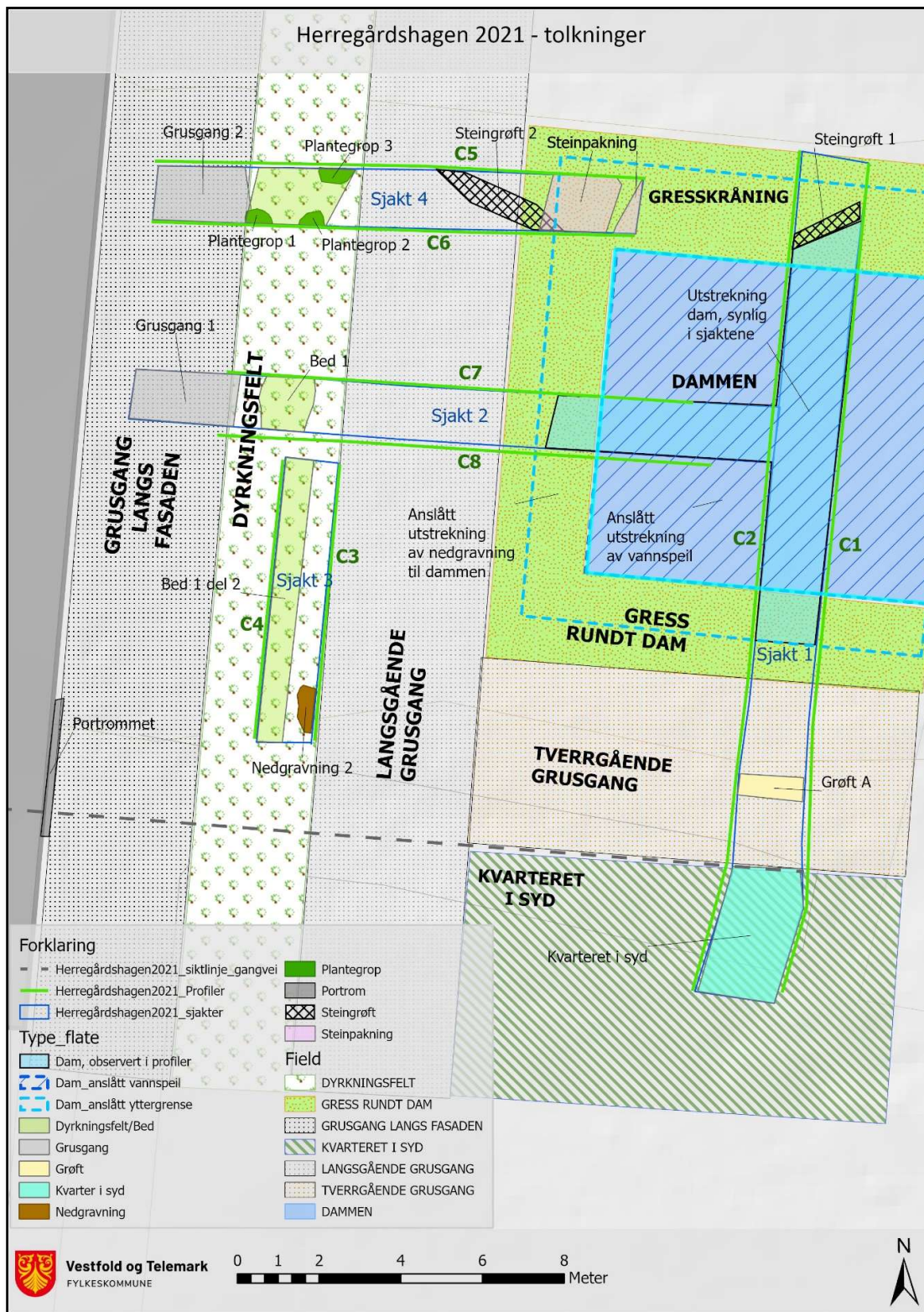
Generelt ble overflaten etter barokkhagen funnet ca 30 cm under dagens overflate. I figur 21 under ser man utsnitt av profil C5 i sjakt 4. Rett under dagens torv (lag 1) ligger det påfyllingslag etter en tidligere skolegård oppå formalhagen. Lagene fra skolegården er markert med 2 og 3. Barokkhagens gjenværende overflate representeres av lag 11, mens lag 16 er et av hagens dyrkningsfelt.

Under fotoet er det markert utstrekning/bredde på grusgangen som lå øst for dyrkningsfeltet.

Figur 21. Bildet viser lagdelingen i deler av undersøkelsesområdet. Laget som representerer leirelaget fra skolegården (lag 2) er det lysegrå kompakte laget som er synlig under torva (lag 1), mens det lysebrune, grusholdige sandlaget er påfyllingslaget fra etableringen av skolegården (lag 3). Barokkhagen er akkurat her representert ved det brune sandlaget (lag 11) og lag 16 som er en nedgravning (dyrkningsfelt) under barokkhagens overflate. Lag 12 er urørt gul undergrunnssand og -grus. Fotoet er utsnitt av profil C5 i sjakt 4, med påtegnede lagskiller.

På neste side, i figur 22, ligger et kart som visualiserer tolkningene av strukturene som ble påvist under utgravningen. Visualiseringen gjør det enklere å følge detaljbeskrivelsene som ligger videre i dette kapittelet.

Figur 22. Tolkningene av strukturene fra utgravningen, lagt over innmålingene, og markert med store bokstaver.

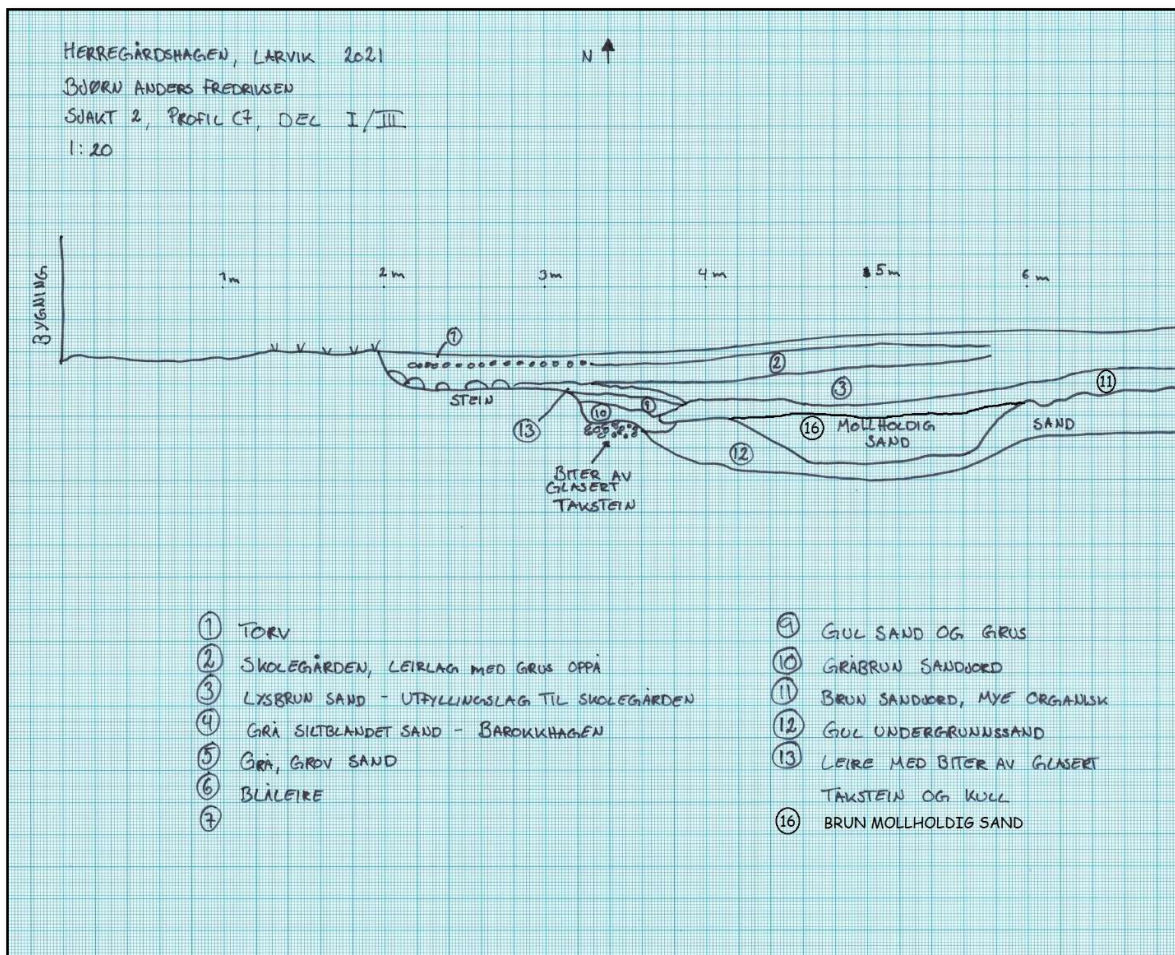
5.1.1. Gangvei langs fasaden (hagens vestside)

Gangveien (grusgangen) langs fløyen på herregården er bevart under torven, og har strukket seg om lag 3,8 m ut fra fasaden. Denne gangveien var del av hagens overordnede gangveisystem, og bredden er samme som anbefales i Christian Gartners hagebok *Horticultura* fra 1694. Gartner anbefaler bredde mellom alle kvarterene på 3,8 m når hagen var 63x63 m. Herregårdshagen var en god del større enn dette, men holdt altså på samme veibredde på gangveien i ytterkant mot vest langs fløyen og hagegerdet.

Gangveien ble funnet godt bevart i sjakt 2 med ulike utfyllingslag av sandjord og grus i bunn, over dette en leirepakning (mulig silt) på ca 5 cm. I starten på sjakten var også en del stein som oppfylling under grusgangen. Topplag (slitelag) som har ligget over leiren var ikke bevart. I figur 23 under ser man deler av gangveien til venstre i bildet.

Figur 23. Foto av gangveien i vestenden av sjakt 2, venstre del av bildet. Profilen i bildet er C7 (se tegning i figur 23 på neste side).

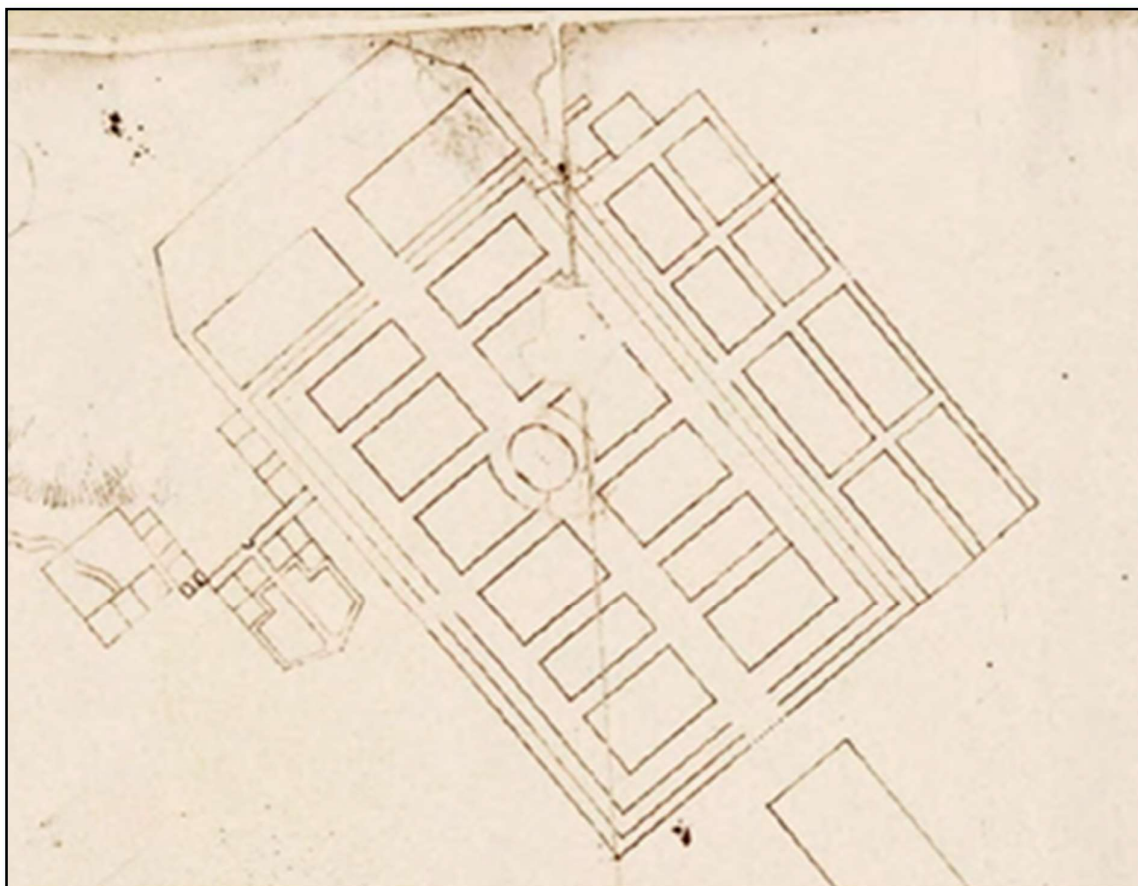

Figur 24. Profiltegning av gangveien langs hagens vestsida, slik den var synlig lengst vest i profil C7 i sjakt 2. Tegning: Bjørn Anders Fredriksen, NMBU.

5.1.2. Avlangt dyrkingsfelt - spor etter omramming av de nederste 12 kvarterene?

Utenfor gangveien ble funnet et dyrkingsfelt nord-syd, som fulgte gangveien. Den var litt varierende i bredden, fra ca 1,80 m til 2,2 m (profil C5 bredde opp mot 2,6 når gangvei langs huset settes til 3,8). På kart fra 1685 ses antageligvis den samme strukturen inntegnet som to parallelle linjer som omsluttet de nederste 12 kvarterene i hagen. Det var åpning i denne omrammingen i hver ende av midtaksen, og hver ende av tverrveien på nedsiden av dammen midt i hagen. Det var ifølge kartet altså ingen åpning inn i til kvarterene fra portrommet på herregården, man kom kun opp til gangen på 3,8 m i ytterkant av hagen. Arkeologien påviste også at det var dyrkingsfelt også utenfor portrommet, noe som samsvarer med kartet.

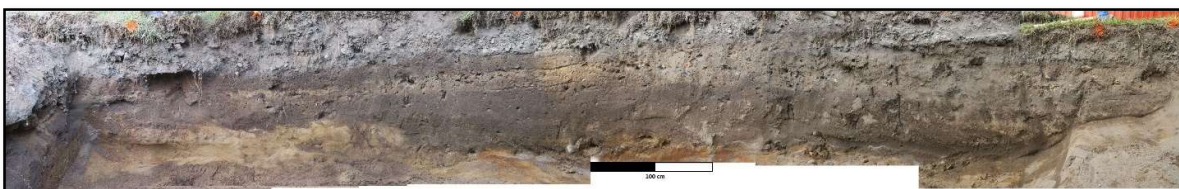
Tolkningen av utformingen til dyrkingsfeltet må undersøkes videre når større deler av dyrkingsfeltet er undersøkt arkeologisk. Størrelsen på hagen tatt i betraktning, er det sannsynlig at trær på en eller annen måte har inngått som del av dyrkingsfeltet. Det er fortsatt en veldig stor lind i skråningen ovenfor fløybygningen, som trolig har stått langs hagegangen som flukter fasaden. Denne gangen førte opp til hagens øvre nivå, hvor det i dag er en gresslette. Plasseringen av treet kan tyde på at det var en allé nord for fløyen langs denne veien, mens langs fløyen var det kun plass til en trerekke på hagesiden.

Figur 25. Utsnitt av kart fra 1685 som viser hagens inndeling. Statsarkivet i Kongsberg, foto: Aina Aske.

Figur 26. Tverrsnitt av nordre del av dyrkningsfeltet «Bed 1», påvist i profil C7 (sjakt 2). Foto mot nord, VTFK.

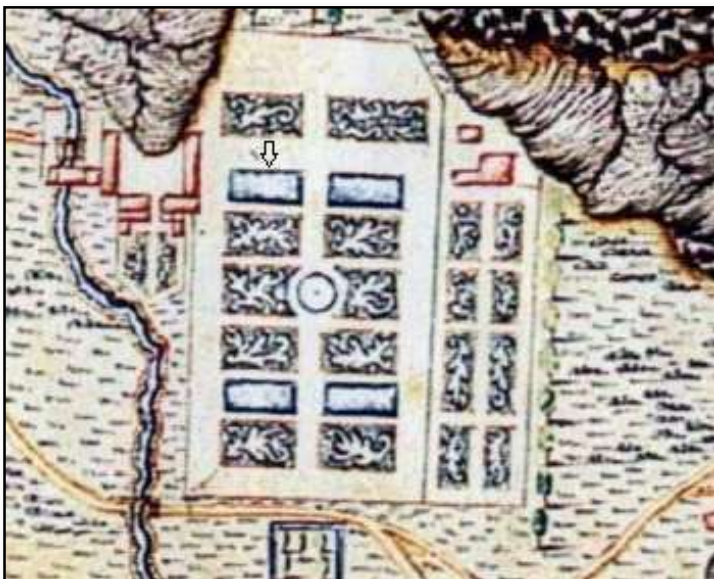

Figur 27. Snitt i lengderetningen (nord-sør) av den delen av dyrkningsfeltet «Bed 1» som ble påvist i hele utstrekningen av profil C4 (sjakt 3). Foto mot vest, VTFK.

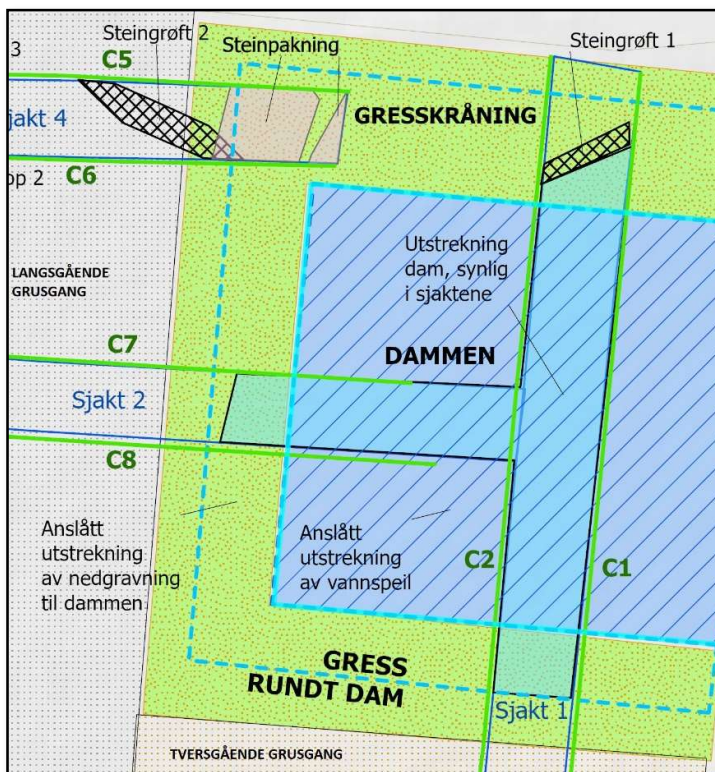
5.1.3. Den nordvestre rektangulære dammen

Herregårdshagen hadde opprinnelig fem dammer. Det var en sentral oval dam og fire rektangulære dammer symmetrisk plassert i forhold til denne, som en terning med fem øyne. Dammene er godt synlige på det historiske kartet fra 1668. Noen av dammene ses også på foto fra slutten av 1800-tallet.

Det er den vestre siden av den nordvestre rektangulære dammen som ble undersøkt arkeologisk ved feltarbeidet i 2021. Figur 28 viser et utsnitt av kartet fra 1668, med den nordvestre dammen markert med en pil.

Figur 28. Utsnitt av historisk kart som viser herregårdshagens oppbygning med kvarter og de fem dammene. Nordvestre dam er markert med en pil.

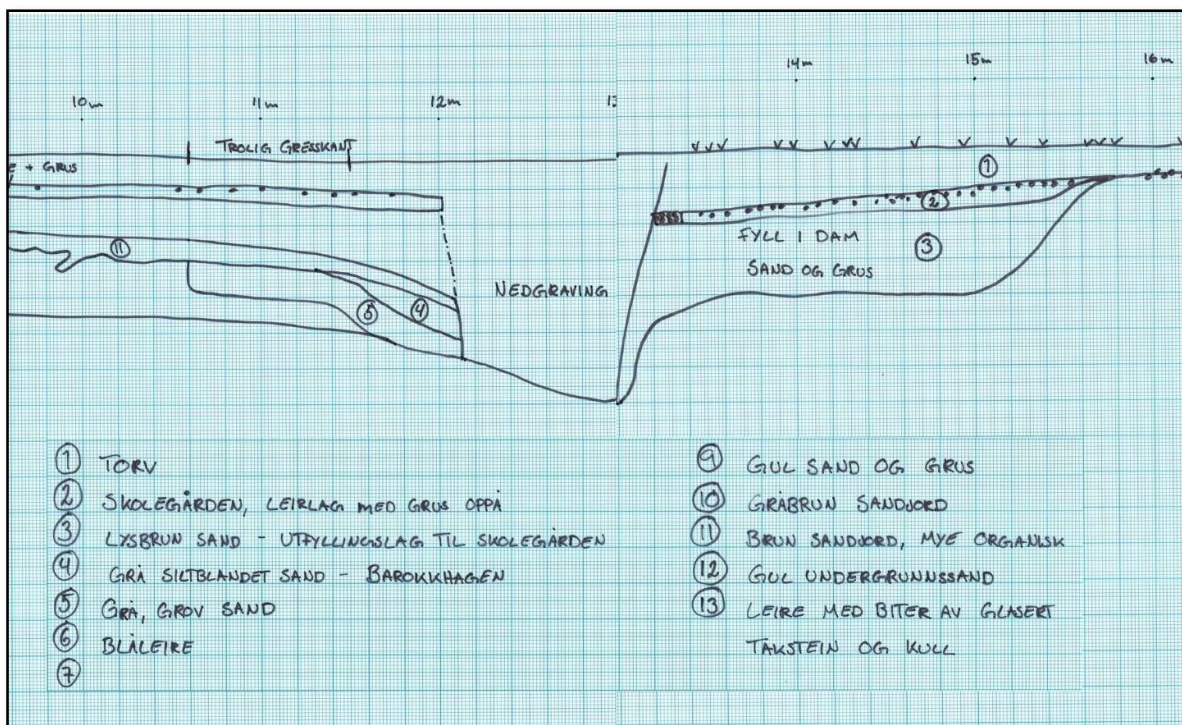

Figur 29. Utsnitt av tolkningen på hvordan dammen, gressbakken og grusgangene har ligget i forhold til hverandre.

Bredde på vannspeilet på dammens kortsida har vært om lag 8 m (sjakt 1). Langsida ble ikke avdekket i sin fulle lengde, kun avgrensningen i vest. Det har vært gressdekte skråbakker ned til vannspeilet, med fall på om lag 1:3. Gresskråningen starter 11,5 m fra veggen fra fløyen (sjakt 2). Trolig var det også et belte på ca 0,9 m utenfor med gress i plan med de omgivende grusgangene. I sjakt 2 ses det at lag 5, bestående av grå siltholdig sand, følger trauformen på dammen, men flater ut på vestsiden der det trolig har vært et flatt gressfelt. Se også figur 30 og 31 på neste side.

Figur 30. Snitt av dammen påvist i sjakt 2, profil C7. Det grå sandlaget lag 5 er synlig til venstre i bildet. Bildet viser et utsnitt av profil C7. Den svart-hvite målestokken er 1 meter. Foto mot nord, VTFK.

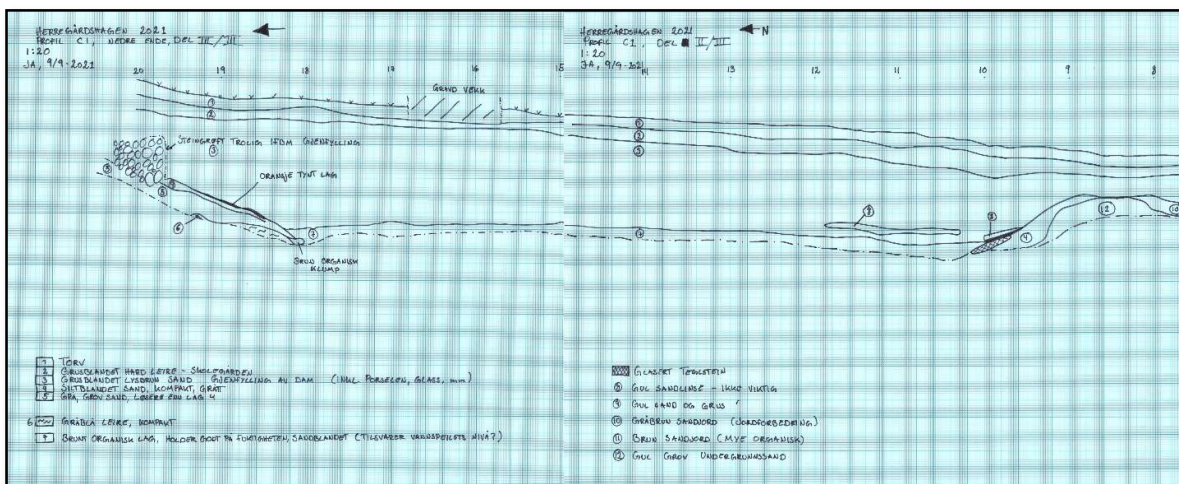

Figur 31. Profiltegning av snitt av dammen påvist i sjakt 2, profil C7. Samme utsnitt som fotoet i figur 30. Tegning: Bjørn Anders Fredriksen, NMBU.

I sjakt 1, profil C1 var tverrsnittet av dammen synlig som i figur 32 og 33 under.

Figur 32. Foto av tverrsnitt av dammen som påvist i sjakt 1, profil C1. Foto mot øst, VTFK.

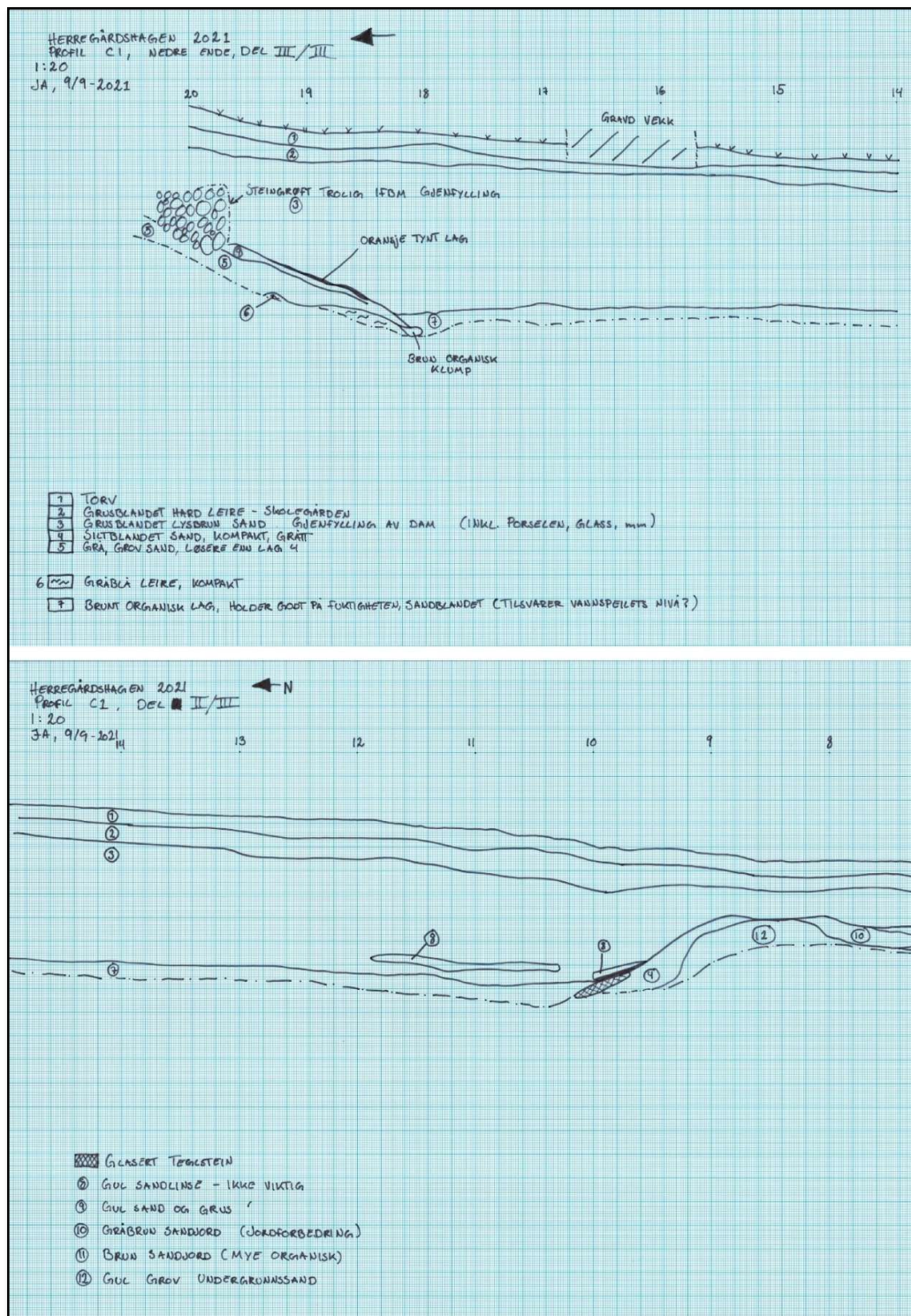
Figur 33. Profiltegning av tverrsnitt av dammen som påvist i sjakt 1, profil C1. Tegning: Julie Karina Øhre Askjem, VTFK.

I sjakt 1 var både skråningen syd og nord for dammen tydelig i profilen. Profiltegningen i figur 33 over har forklaringsnøkkel til jordlag og andre observasjoner.

I damskråningen mot syd ble det i det grå leirholdige laget som dammen ble bygget opp av, funnet en glasert teglstein. Muligens er den lagt inn i det laget for en ekstra tetting mot lekkasje. Taksteinen er tydelig lagt om lag på høyde med antatt vannflate på dammen. Sydsiden av dammen var mest utsatt for lekkasje ettersom terrenget heller den veien, og sandgrunnen i seg selv kan ha vært en utfordring å anlegge tette dammer i. Selve oppbyggingen for dammen (lag 4) var et grått og siltholdig sandlag. Blanding av leire med sand for tetting av dammer er en tradisjonell metode. Dette gjør leiren mer motstandsdyktig mot oppsprekking ved uttørking.

I og med at de delene av dammen som lå under vann ikke ble undersøkt i denne omgang, er ikke damkonstruksjonen heller klarlagt. Lengst nord i sjakten ble påvist hardpakket leire i bunnen av sjakten, antagelig stedegen leire (naturlig undergrunn), som man har gravd dammen ned i. Ytterligere sjaktning er nødvendig for å klarlegge mer om dammenes konstruksjon. Det har antageligvis vært trerør inn i dammen for vannforsyning, og avløp for tømning. Gresskråningen på nordsiden av dammen (over tidligere vannflate) var bygget opp med et siltig sandlag (lag 5), som var litt løsere enn tettlaget i damkonstruksjonen i syd (lag 4).

Detaljer fra profiltegningen av begge sidene av dammen vises i figur 34 på neste side.

Figur 34. Profiltegninger av dammens nordre ende øverst, og søndre ende nederst. Tegning: Julie K.Ø. Askjem.

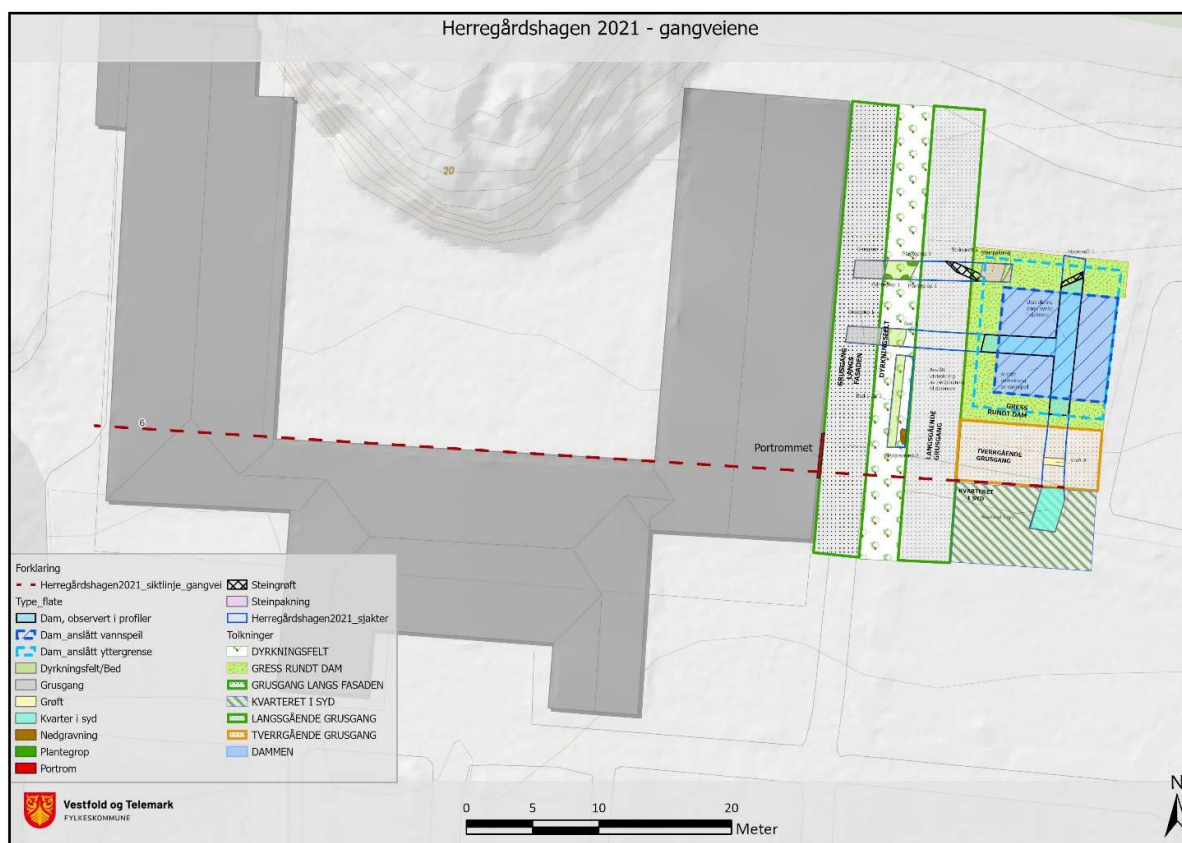
I videre undersøkelser bør hele damformen avdekkes i den utstrekning som er fysisk mulig, og da bør det også tas prøver av bunnsedimenter.

5.1.4. Grusganger langs dam - spor av hagens struktur

Grusgangen nord-syd på vestsiden av dammen har ut fra funnene av dyrkingsfeltet og underbyggingen av gresskanten, vært den resterende bredden, som er 4,6 m. Det er 0,8 m bredere enn gangen langs fløyen, og er dimensjonert for et stort barokkanlegg. På kartet fra 1685 er det også slik at grusgangen langs kvarterene er tegnet bredere enn den langs fløyen.

Grusgangen på sydsiden av dammen (øst-vest) var ca 4,7 m bred, og søndre kant flukter med sydveggen i portrommet på herregården. Trolig har porten her inn til gårdsrommet hatt samme bredde som portrommet, slik det fremdeles er i det vestre portrommet. Nåværende port mot øst er eldre, men trolig ikke like gammel som den i vest. Funnene viser at to av gangveiene som rammer inn dammen har tilnærmet samme bredde (4,6 og 4,7), noe som sannsynliggjør at de var planlagt å være like brede. Dette målet kan gå igjen også rundt de andre kvarterene i denne delen av barokkhagen (den nedre delen med de fem dammene).

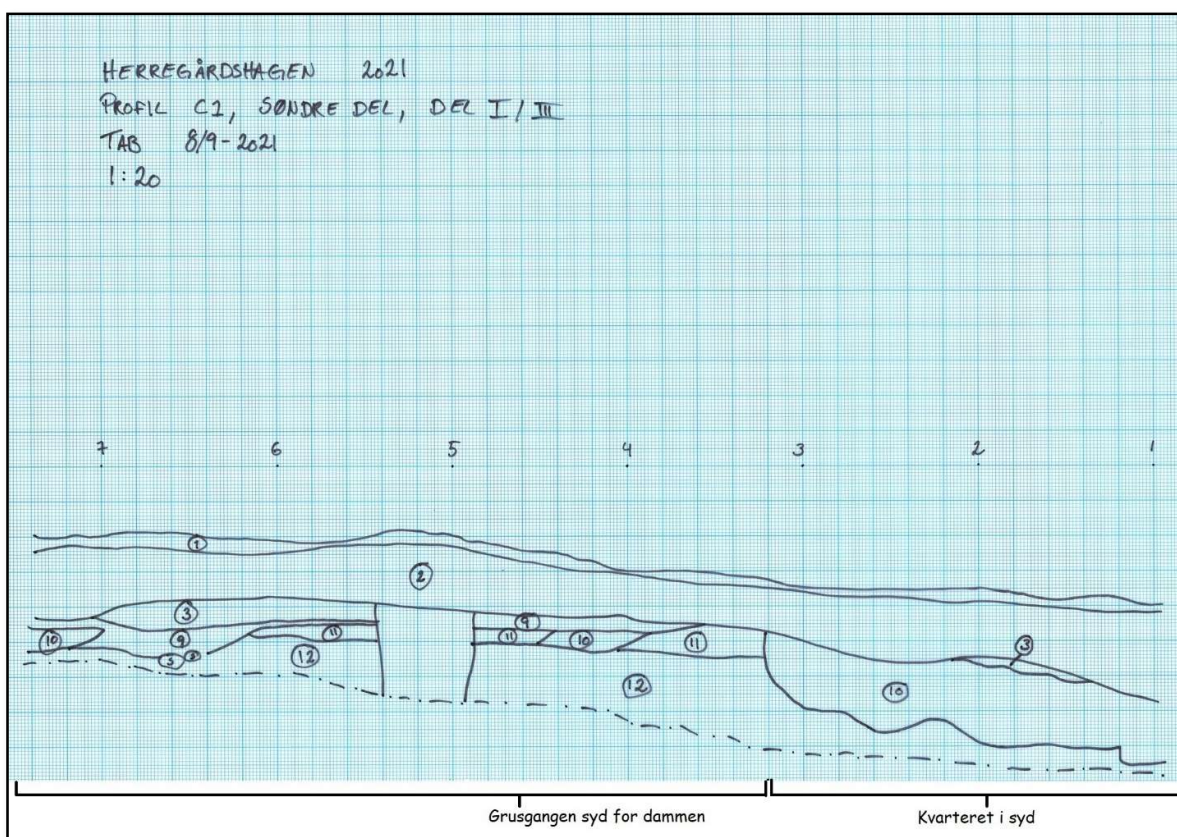
Kartet fra 1685 viser de tverrgående veiene smalere enn de langsgående på sidene. Undersøkelsene så langt tyder på at dette ikke stemmer og at veiene rundt kvarterene hadde lik bredde. Muligens hadde gangveien i midtaksen en større bredde, slik det antydes på 1685-kartet. Midtaksen var utenfor undersøkelsesområdet i 2021.

Figur 35. Oversiktskart med grusgangene markert i forhold til Herregårdsbygningen, innmålingene fra utgravningen og tolkningene.

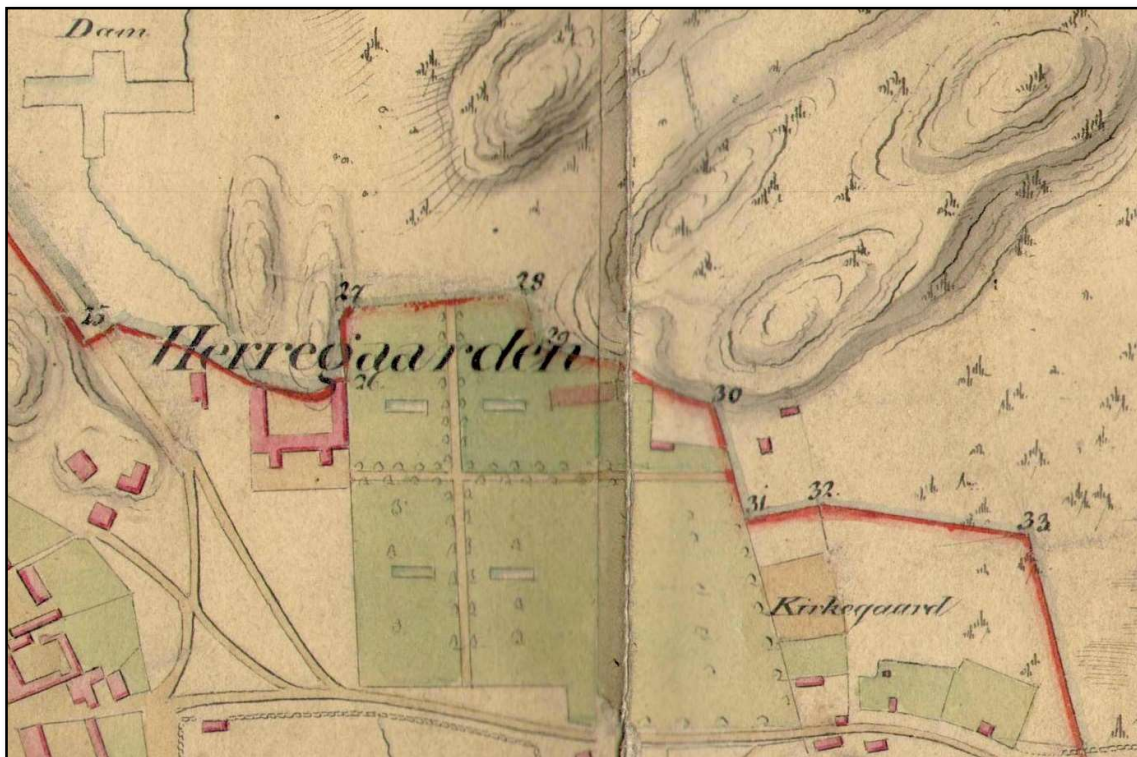
Figur 36. Foto av grusgangen på sydsiden av dammen. Den er synlig som et gulbrunt sandlag (lag 9) markert med tynn svart strek. Laget er brutt av en moderne nedgravning (grøft A) omtrent midt i bildet. Foto er tatt etter en ekstra opprensing av profilen, og opptegningen av lag 9 avviker derfor noe fra profiltegningen i figur 37 under.

Figur 37. Profiltegningen viser søndre del av profil C1 i sjakt 1. Midt i tegningen ser man profilen av grusgangen på sydsiden av dammen (lag 9), og til høyre kvarteret i syd. Tegning: Trude Aga Brun, VTFK.

5.1.5. Kvarter i syd

Dette kvarteret er del av de seks sentrale kvarterene i hagen som lå samlet rundt fontenen, slik det fremgår av de to kartene fra 1680-årene. Senere ble disse kvarterene slått sammen til fire kvarterer, med en korgsang ut fra fontenen. Et kart fra 1818 viser denne utviklingen.

Figur 38. Utsnitt av kartet fra 1818.

Det undersøkte kvarteret er det midterste av de tre kvarterene på østsiden. Kvarteret avgrenses av grusgangen i nord, og flukter sydveggen i portrommet.

Jorden i kvarteret bærer tydelig preg av tiltak for jordforbedring, man har gravd inn en god del leirholdig silt. Spor etter spadestikkene ses tydelig i profilen, samt at det er omrotete masser, men ikke helt blandet sammen. Tilføring av leire/silt vil gjøre sandjorden noe mer tørkesterk og mineralrik. Christian Gartner anbefaler i sin hagebok fra 1694 'hvorledis man skal forbedre slem Jord'. For sandjord nevner han ikke tilførsel av leire eller silt, men i første omgang å blande inn formoldet husdyrgjødsel, sagflis, kompostert søppel eller hageavfall.

Figur 39. Foto av nordre ende av kvarteret i syd i profil C1. Kvarteret er synlig som det skjoldete gråbrune feltet innenfor opprisset. Den søndre enden av kvarteret ligger utenfor profilen som ble åpnet. Foto mot øst, VTFK.

Det ble ikke påvist tydelige strukturer inne i kvarteret, noe som er forventet all den tid hagen ble holdt som dyrkingsareal helt fram til rundt 1900. Det har da vært kontinuerlig jordbearbeiding i toppsjiktet, og mindre sjanse for å bevare spor etter eventuelle mønster, gangveier eller inndelinger. Muligens kan avdekking av større arealer av kvarterene likevel gi flere funn, all den tid kun en liten del av ett kvarter er undersøkt.

6. Videre undersøkelser

Det er stort potensiale for flere funn etter barokkhagen. Undersøkelsen i 2021 dekker bare et begrenset areal, men tyder på at det kan finnes spor også i andre deler av anlegget. Tolkningene er basert på et begrenset materiale med få referansepunkter, og videre undersøkelser er nødvendig for å supplere datagrunnlaget ytterligere.

Noen sentrale spørsmål og temaer som er kommet opp i arbeidet så langt er:

Dyrkingsfelt: Følge dyrkingsfeltet i ytterkant av hagen, og se om det omslutter hele den nedre hagen.

Kvarterene: Undersøke flere kvarterer for å søke å finne nøyaktige størrelser på kvarterene, og mulige forskjeller i anlegg og utforming.

Midtaksen: Påvise midtaksen og materialbruk i denne. Dette er en prioritert oppgave ettersom det sier mye om anleggets retning og størrelse.

Skråningen/terrassering: Undersøke skråningen ovenfor (nord for) undersøkelsesområdet fra 2021. Øvre del av dagens skråning synes å kunne stamme fra barokkanlegget. En mindre vei i nedkant av skråningen kan også være en videreføring av en vei i hageanlegget. Veien flukter nordveggen på herregårdens sidefløy. Nedenfor veien antas da å ha vært en lav skråning ned til gangveien som trolig har ligget på oversiden av dammen.

Braketten og stenhuset: Braketten var navnet på hagens øvre parterre. Det er interessant å undersøke spor etter de to kvarterene og gangveisystem, samt andre spor etter barokkhagen på denne gressletten. Det er også verd å undersøke skråningen nord for braketten, for om mulig å finne muren fra 1700-årene, som ble laget da steinhuset ble revet. Lokasjonen for stenhuset er ikke kjent i detalj, og kan undersøkes nærmere. Selve grunnmuren ble tegnet opp på 1930-tallet, men uten at posisjonen ble angitt. Det er mange deler av steinhuset i museets eie. I haven er satt opp en søyle med kapitél fra steinhuset.

Hvis det besluttes at herregårdshagen skal restaureres, bør det gjøres en nærmere vurdering av omfang av nødvendige undersøkelser. Det må da samtidig planlegges hvilke spor som kan ligge bevart i grunnen også etter en restaurering. Oppbygging for gangveier kan for eksempel gjenbrukes for restaurerte hageganger.

7. Vedlegg

7.1. Figurliste

Figur 1. Kartoversikt over undersøkelsesområdet i herregårdshagen med innmålte sjakter, strukturer og profiler.	4
Figur 2. Larvik sentrum og Herregårdens plassering (rød sirkel). Undersøkelsen ble foretatt innenfor den blå sirkelen.	6
Figur 3. Historisk kart over Herregården, utsnitt av bykart fra 1688 tegnet av Wilster.	7
Figur 4. Rekonstruksjon av hageanlegget lagt over dagens situasjon i Larvik sentrum.	8
Figur 5. Oversiktsfoto over landskapet rundt undersøkelsesområdet. Sjaktene som ble gravd er markert med blått.	9
Figur 6. Kart som viser sjaktene til Tollnes øst for østfløyen, utsnitt av originaltegningen (Tollnes 1993). .	10
Figur 7. Kart som viser Roar Tollnes' sjakter fra 1993, plassert i forhold til sjaktene fra undersøkelsen i 2021.	11
Figur 8. Tollnes' tegninger fra Grøft A: Profiltegning øverst og plantegning i bunnen av grøften nederst. Utsnitt av originaltegning (Tollnes 1993).	12
Figur 9. Tollnes' tegning fra Grøft B. Utsnitt av originaltegning (Tollnes 1993).	12
Figur 10. All geofysikk i området rundt Herregården.	14
Figur 11. Oversiktskart over anomalier fra geofysikken, samt planlagte og åpne sjakter ved Herregården.	16
Figur 12. Oversiktskart som viser de 4 åpne sjaktene (blå), og navnene på profilene i dem (grønne). ...	17
Figur 13. Oversiktsbilde over sjakt 1, sett mot nord. Trude og Annegreth diskuterer strukturene i profilen, der blant annet den søndre nedskjæringen til den nordvestre dammen kommer tydelig frem (mørkt felt til høyre for Annegreth).	18
Figur 14. Profil C1 i sjakt 1 - foto og tegning, sett mot øst. Tegning Trude Aga Brun og Julie Karina Øhre Askjem, VTFK.	21
Figur 15. Profil C3 - foto og tegning, sett mot øst. Nordre ende ble ikke tegnet. Tegning: Trude Aga Brun, VTFK.	22
Figur 16. Profil C5 - foto og tegning, sett mot nord. Tegning: Bjørn Anders Fredriksen, NMBU.	23
Figur 17. Profil C7 - foto og tegning, sett mot nord. Tegning: Bjørn Anders Fredriksen, NMBU.	24
Figur 18. Profilmfoto av C2, C4, C6 og C8. Lysforholdene på bildene er varierende. Ingen av disse ble tegnet.	25
Figur 19. Profilveggen i nordre ende av sjakt 1, har ikke fått eget profilnavn. Her ser man at lagene 1, 2, 3 og 4 fortsetter nordover over den naturlige undergrunnen (lag 12). Lag 4 er toppen av barokkhagen. Til høyre for den røde streken i bildet starter profil C1. Foto sett mot nord, VTFK.	26
Figur 20. Oversiktsbilde fra sjakt 4, sett mot vest. Bjørn Anders tegner profil C5. Østfløyen på Herregården i bakgrunnen. Foto: Julie Askjem, VTFK.	27
Figur 21. Bildet viser lagdelingen i deler av undersøkelsesområdet. Laget som representerer leirelaget fra skolegården (lag 2) er det lysegrå kompakte laget som er synlig under torva (lag 1), mens det lysebrune, grusholdige sandlaget er påfyllingslaget fra etableringen av skolegården (lag 3). Barokkhagen er akkurat her representert ved det brune sandlaget (lag 11) og lag 16 som er en nedgravning (dyrkningsfelt) under barokkhagens overflate. Lag 12 er urørt gul undergrunnssand og -grus. Fotoet er utsnitt av profil C5 i sjakt 4, med påtegnede lagskiller.	28
Figur 22. Tolkningene av strukturene fra utgravningen, lagt over innmålingene, og markert med store bokstaver.	29
Figur 23. Foto av gangveien i vestenden av sjakt 2, venstre del av bildet. Profilen i bildet er C7 (se tegning i figur 23 på neste side).	30

Figur 24. Profiltegning av gangveien langs hagens vestsida, slik den var synlig lengst vest i profil C7 i sjakt 2. Tegning: Bjørn Anders Fredriksen, NMBU.	31
Figur 25. Utsnitt av kart fra 1685 som viser hagens inndeling. Statsarkivet i Kongsberg, foto: Aina Aske... 32	32
Figur 26. Tverrsnitt av nordre del av dyrkningsfeltet «Bed 1», påvist i profil C7 (sjakt 2). Foto mot nord, VTFK.	33
Figur 27. Snitt i lengderetningen (nord-sør) av den delen av dyrkningsfeltet «Bed 1» som ble påvist i hele utstrekningen av profil C4 (sjakt 3). Foto mot vest, VTFK.	33
Figur 28. Utsnitt av historisk kart som viser herregårdshagens oppbygning med kvarter og de fem dammene. Nordvestre dam er markert med en pil.	34
Figur 29. Utsnitt av tolkningen på hvordan dammen, gressbakken og grusgangene har ligget i forhold til hverandre.	34
Figur 30. Snitt av dammen påvist i sjakt 2, profil C7. Det grå sandlaget lag 5 er synlig til venstre i bildet. Bildet viser et utsnitt av profil C7. Den svart-hvite målestokken er 1 meter. Foto mot nord, VTFK.	35
Figur 31. Profiltegning av snitt av dammen påvist i sjakt 2, profil C7. Samme utsnitt som fotoet i figur 30. Tegning: Bjørn Anders Fredriksen, NMBU.	35
Figur 32. Foto av tverrsnitt av dammen som påvist i sjakt 1, profil C1. Foto mot øst, VTFK.	36
Figur 33. Profiltegning av tverrsnitt av dammen som påvist i sjakt 1, profil C1. Tegning: Julie Karina Øhre Askjem, VTFK.	36
Figur 34. Profiltegninger av dammens nordre ende øverst, og søndre ende nederst. Tegning: Julie K.Ø. Askjem.	37
Figur 35. Oversiktskart med grusgangene markert i forhold til Herregårdsbygningen, innmålingene fra utgravningen og tolkningene.	38
Figur 36. Foto av grusgangen på sydsida av dammen. Den er synlig som et gulbrunt sandlag (lag 9) markert med tynn svart strek. Laget er brutt av en moderne nedgravning (grøft A) omtrent midt i bildet. Foto er tatt etter en ekstra opprensing av profilen, og opptegningen av lag 9 avviker derfor noe fra profiltegningen i figur 37 under.	39
Figur 37. Profiltegningen viser søndre del av profil C1 i sjakt 1. Midt i tegningen ser man profilen av grusgangen på sydsida av dammen (lag 9), og til høyre kvarteret i syd. Tegning: Trude Aga Brun, VTFK. 39	39
Figur 38. Utsnitt av kartet fra 1818.	40
Figur 39. Foto av nordre ende av kvarteret i syd i profil C1. Kvarteret er synlig som det skjoldete gråbrune feltet innenfor opprisset. Den søndre enden av kvarteret ligger utenfor profilen som ble åpnet. Foto mot øst, VTFK.	41

Vestfold og Telemark

FYLKESKOMMUNE

Vestfold og Telemark fylkeskommune
vtfk.no

Postadresse: Postboks 2844, 3702 Skien

Besøksadresser: Fylkesbakken 10, Skien / Svend Foynsgate 9, Tønsberg

Kontakt: 35 91 70 00 / post@vtfk.no